

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**КОСМОПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНИХ
ІДЕНТИЧНОСТЕЙ МОЛОДІ**

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-наукова програма «Психологія»

Здобувача вищої освіти

ОС «Магістр»

Богдана ПИЛИПКА

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної психології

Елісо ГРИЩУК

Роботу рекомендовано до захисту на ЕК №_

Протокол №_____ від_____ року

Завідувач кафедри соціальної психології

_____ **Тетяна ТРАВЕРСЕ**

КИЇВ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОСМОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ	
1.1 Соціальна ідентичність: теоретичні підходи, сутність, структура та механізми формування.....	7
1.2 Космополітична ідентичність як новий тип соціальної ідентичності.....	18
1.3 Соціально-психологічні умови інтеграції космополітів в українське суспільство.....	27
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1 Вибір та обґрунтування методик дослідження.....	36
2.2 Опис процедури та характеристика вибірки дослідження.....	42
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ МОЛОДІ	
3.1 Аналіз вираженості космополітичної ідентичності респондентів.....	48
3.2 Особливості соціальної ідентичності та характер їх взаємозв'язку із показниками космополітичної ідентичності респондентів.....	54
3.3 Аналіз та характеристика груп респондентів залежно від структури їхньої космополітичної та соціальної ідентичностей.....	62
Висновки до розділу 3	65
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ми живемо в час змін, коли велика кількість міжнародних контактів, постійні подорожі, телефон в кишені є абсолютною нормою. Все це сприяє виникненню нових форм ідентичності, яких, по суті, до сьогодні і не існувало. Особливе місце серед таких займає саме космополітична ідентичність, якій і присвячена ця робота. Космополіти прагнуть бачити себе громадянами всього світу. Такі люди орієнтуються не на традиційні цінності, а на такі, що виходять за рамки етнічних, культурних і національних - цінності, які є незнайомими або навіть незвичними для більшості людей.

Особливої ваги набуває проблематика взаємодії космополітичної ідентичності та інших соціальних ідентичностей, про які неодноразово буде згадано. Молодь – ідеальний об'єкт для дослідження впливу соціокультурних змін через свою гнучкість.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в глибшому розумінні механізмів формування космополітичної ідентичності молоді та її зв'язків з традиційними соціальними ідентичностями. В умовах глобалізації, вивчення цих процесів має важливе практичне значення.

Об'єкт дослідження: космополітична ідентичність молоді.

Предмет дослідження: космополітична ідентичність у структурі соціальних ідентичностей молоді.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості космополітичної ідентичності у структурі соціальних ідентичностей молоді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення соціальної ідентичності та космополітизму.

2. Охарактеризувати особливості космополітичної ідентичності та її зв'язок з іншими видами соціальної ідентичності респондентів.

3. Вивчити та описати ціннісні орієнтації молоді з різним рівнем космополітизму.

4. Емпірично дослідити відмінності у національній, громадянській та етномовній ідентичностях серед молоді з різним рівнем космополітичної ідентичності.

5. Виявити та описати групи респондентів залежно від структури їхньої космополітичної та соціальної ідентичностей

Теоретична база дослідження: праці Е. Еріксона, Г. Теджфела, Г. Маркузе, У. Бека, М. Кастельса, А. Гідденса, М. Нусбаум, К. Аппаї, Дж. Арнетта, а також українських дослідників — А. Пасісниченка, Ю. Івченка, О. Кухарук та ін. Вони створили основу для розуміння як традиційних форм ідентичності, так і сучасних транснаціональних форм самовизначення.

Експериментальна база дослідження:

Емпіричне дослідження проводилося серед молоді віком від 18 до 24 років (всього 73 особи). У вибірку увійшли студенти та випускники ЗВО України.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез та узагальнення сучасних знань з проблематики дослідження); *емпіричні* – опитування за допомогою психодіагностичного інструментарію (опитувальник ціннісних орієнтацій Ш. Шварца (адаптація Н. М. Лебедєвої); шкала космополітичної ідентичності (автори Reysen, Katzarska-Miller, Inglehart, Postmes, Haslam, Jans); опитувальник громадянської ідентичності (автор Петровська І. Р); опитувальник національної ідентичності (автор О. Гора); методика "Етномовна ідентичність" (автор Кухарук О. Ю.); методика "Хто я?" (автори М. Кун і Т. Макпартленд); *математико-статистичні* (методи описової статистики та t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок, кореляційного, факторного та кластерного аналізу).

Гіпотези дослідження:

1. Космополітична ідентичність послаблює національну та культурну ідентичність.

2. Молодь із вираженою космополітичною ідентичністю характеризується специфічним набором особистісних рис і ціннісних орієнтацій.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- здійснено комплексне емпіричне дослідження космополітичної ідентичності молоді як психологічного феномену в структурі множинних соціальних ідентичностей;
- розширено розуміння космополітичної ідентичності як інтегративної форми глобального самовизначення, що поєднує елементи ціннісної, культурної, громадянської та міжособистісної орієнтації;
- проаналізовано факторну структуру космополітичної ідентичності в контексті порівняння двох типів молодіжних вибірок та запропоновано кластерну типологію респондентів за рівнем вираженості космополітичної ідентичності.

Теоретичне значення дослідження. Дослідження поглиблює розуміння феномену ідентичності в умовах глобалізації, зокрема щодо взаємодії між локальними (національними, громадянськими, мовними) та глобальними (космополітичними) ідентичностями. Отримані результати розширюють концептуальні підходи до вивчення соціальної ідентичності, сприяє подальшій розробці психології глобальної свідомості, формує підґрунтя для подальших міждисциплінарних досліджень у сфері культурної психології, соціології ідентичностей і освітніх стратегій.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані:

- у психологічній діагностиці рівня космополітичної ідентичності молоді;
- для розробки програм формування громадянської, інтеркультурної та глобальної компетентності;

- у навчально-виховному процесі ЗВО при викладанні дисциплін з соціальної, політичної та культурної психології;
- у проєктах молодіжної політики, що спрямовані на підтримку балансу між національною та глобальною ідентичністю;
- як основа для створення освітніх тренінгів та психопросвітницьких програм з розвитку глобального мислення.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список літератури містить 62 джерела, 40 з яких - англomовні. Робота містить 11 таблиць. Основний обсяг роботи склав 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОСМОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Соціальна ідентичність: теоретичні підходи, сутність, структура та механізми формування

Коли ми намагаємося зрозуміти, що таке соціальна ідентичність, одразу стикаємось із тим, що чітких рамок тут майже немає. Різні автори бачать її по-своєму. Для когось це стабільна частина «Я», що тримає людину в групі. Для когось — процес, який постійно змінюється. І в обох випадках вони мають рацію.

У психології ця тема набула особливого звучання у другій половині ХХ століття, коли соціальні контексти стали надто швидкими, щоб не помічати їхнього впливу на особистість. Саме тоді Генрі Таджфел почав формулювати свою теорію соціальної ідентичності — ідею про те, що ми не просто належимо до груп, а ще й будуємо своє самосприйняття через цю належність [31]. Група стає не лише фоном, а частиною «Я-концепції».

Суть теорії була напрочуд проста: ми хочемо почуватися добре — і часто це «добре» пов'язане з тим, ким ми себе вважаємо. А точніше — з тим, до кого ми себе зараховуємо. Якщо наша група має високий статус, це додає впевненості. Якщо знецінена — ми це відчуваємо майже фізично. Власна самооцінка тут прямо залежить від образу спільноти.

Джон Тернер, колега Таджфела, запропонував дещо інший фокус — теорію самокатегоризації [33]. Він звернув увагу не тільки на те, з ким ми себе ототожнюємо, а й коли це відбувається. У різних ситуаціях ми активуємо різні рівні: індивідуальний, груповий, людський. І в цьому — ключ до розуміння структури ідентичності: вона не монолітна, вона багат шарова.

Уявімо звичайний день. Вранці ти — донька або син у родині. В університеті — студент. У політичній дискусії — громадянин. А ввечері, читаючи

новини про глобальну кризу, — просто людина. Ці ідентичності не змагаються, вони існують паралельно. І саме це робить структуру соціальної ідентичності такою складною і цікавою.

Багато дослідників наголошують: ідентичність не одна. Їх може бути кілька — етнічна, релігійна, гендерна, національна, професійна, глобальна. Усе це — частини ширшої системи. Вони не завжди узгоджені між собою, але в ідеалі мають працювати як взаємодоповнення. Якщо ж виникає конфлікт між ними — це може викликати внутрішнє напруження.

Тож коли ми говоримо про структуру соціальної ідентичності, маємо справу з певною мозаїкою. Частина її — задана: родина, мова, культура. Частина — вибудовується з досвідом: освіта, робота, участь у спільнотах. А частина — формується під впливом глобального світу. І кожен із цих шарів може змінюватися, приглушуватись чи, навпаки, ставати домінантним — залежно від того, що відбувається в житті людини.

Тобто соціальна ідентичність — це не набір ярликів. Це радше жива структура, яка реагує на світ. Вона дозволяє відчувати приналежність — і водночас шукати нові способи бути собою. І саме в цій гнучкості — її сила.

Теоретичні підходи до вивчення соціальної ідентичності.

Коли починаєш розбиратись, що таке соціальна ідентичність, одразу помічаєш: тут немає чіткої формули. Різні дослідники говорять про неї по-різному. Одні — як про щось стале, інші — як про постійний процес.

Один із перших, хто заговорив про це системно, був Генрі Таджфел. Його ідеї згодом оформились у теорію соціальної ідентичності [31]. Суть її не така вже складна: ми хочемо почуватися добре — і часто ця впевненість ґрунтується на тому, ким ми себе вважаємо. А ще точніше — до якої групи належимо.

Таджфел проводив експерименти, де людей ділили на групи буквально випадково. І навіть тоді — без жодної реальної відмінності — учасники починали проявляти лояльність до “своїх” і відстороненість від “інших”. Здавалося б, чому?

Але відповідь проста: ми схильні піднімати самооцінку через позитивний образ своєї групи.

Це працює як механізм. Ми класифікуємо: “оце — ми, оце — не ми”. Далі — ідентифікуємося: “я — частина ось цієї групи”. А потім порівнюємо: “наші — кращі, ніж ті”. І хоча звучить грубо, але ця схема часто запускається автоматично [31; 32]. У повсякденних ситуаціях теж. Ми вибираємо сторону, захищаємо “своїх”, навіть якщо не дуже вникаємо в суть.

Джон Тернер, який був колегою Таджфела, запропонував інший акцент. Він розвинув ідеї у нову модель — теорію самокатегоризації [33]. Тут фокус змістився: не лише на те, з ким ми себе пов’язуємо, а й як і коли ми це робимо. Тернер вважає, що людина може діяти як індивід, а може — як представник групи. І вибір цього рівня залежить від контексту.

Наприклад, у сімейному колі я — просто я. У національному святі — українець. У глобальному дискурсі — людина. І це все — я. Просто в різних ситуаціях вмикаються різні “шари” ідентичності. Саме це — ключ до розуміння гнучкості. Людина не однакова завжди. Ідентичність не стабільна, вона адаптивна. Це допомагає виживати, але іноді — й розгубитись.

У 2000-х Брубейкер і Купер зробили ще один крок. Вони запропонували дивитися на ідентичність не як на “статус”, а як на дію. Тобто не “я — це”, а “я зараз поводжусь як хтось, хто ототожнює себе з...” [7]. Для них важливо не те, ким людина є “по суті”, а як вона себе подає, у якому контексті, з якою метою. І якщо подумати — у цьому є сенс.

Бо ми часто змінюємо свою позицію в залежності від ситуації. Сьогодні хочемо належати до спільноти, завтра — дистанціюємося. І це нормально. Ідентичність не має бути константою. Це, швидше, динамічне рішення — реакція на оточення. І тут важливо: те, що людина себе з кимось не ототожнює зараз, не означає, що не ототожнює взагалі.

З часом в науці з'явилася ще одна ідея — що ідентичність не одна. Людина не просто “українець”, “чоловік” чи “студент”. Вона — все це водночас. Іноді — ще й більше. Це те, що називають множинністю ідентичностей. Тобто особистість має кілька способів себе визначити — і вони можуть активуватись залежно від ситуації [24; 29].

У цьому контексті багато хто згадує концепцію плюральної ідентичності. Наприклад, Деланті писав, що сучасна людина здатна утримувати в собі кілька “Я” — і це не розрив, а норма [10]. В одній ситуації — я частина місцевої громади, в іншій — частина країни, а в третій — частина світу. Це складно, але дає свободу. Бо не потрібно весь час бути кимось одним.

Цю гнучкість добре видно саме в молоді. Особливо в тій, яка виросла в умовах відкритих кордонів, соцмереж, обмінів і мобільності. Вони можуть спілкуватися з людьми з різних країн, навчатися онлайн, бачити, як живуть інші. І в якийсь момент це змінює фокус: замість “я з міста Х” з'являється “я — частина світу”.

І тут виникає ще один важливий підхід — концепція глобальної самосвідомості. У психології про неї багато писав Дж. Арнетт. Він вважав, що під впливом глобалізації формується новий тип ідентичності — глобальний. Така людина вже не прив'язана виключно до культури свого народу. Вона сприймає себе як частину загального простору, де діють інші закони, інші цінності, інший масштаб [2].

Але й тут не все однозначно. Глобалізація, як писали Гідденс і Робертсон, не тільки об'єднує, а й може викликати тривогу. Бо якщо стираються межі — зникає й відчуття “домашнього”. Іноді люди починають губитися між рівнями. Особливо тоді, коли локальна культура не встигає адаптуватися [13; 24].

На цьому тлі дуже цікавою є ідея ідентифікації з усім людством — концепція IWAH (Identification with All Humanity). Її запропонував С. МакФарланд, і вона досить швидко набула популярності в дослідженнях [23].

Суть проста: є люди, які відчувають зв'язок не лише з близькими чи співгромадянами, а з усіма — незалежно від національності, кольору шкіри чи мови. Це не просто красиві слова — за цим стоїть реальна поведінка: емпатія, солідарність, готовність допомагати навіть незнайомим.

МакФарланд та інші показали, що такий тип ідентичності тісно пов'язаний із відкритістю, толерантністю, іноді — з активною громадянською позицією. І хоча не всі мають таку установку, все ж вона дедалі частіше зустрічається саме в молодих людей, які виростили з уявленням про світ як про взаємопов'язане середовище [23; 60].

Важливо й те, що плюральність ідентичностей не завжди означає конфлікт. Інколи вони існують паралельно. Людина може любити свою країну, підтримувати локальні традиції і при цьому вболівати за глобальні цінності. Проблема починається лише тоді, коли ці рівні вступають у жорстке протиріччя. Але в реальному житті таке буває не так часто, як здається.

Ще один важливий чинник — це цифрові технології. Соцмережі, відеозв'язок, платформи для обміну досвідом — усе це створює умови для появи нових форм ідентичності. Людина може одночасно бути учасником місцевої ініціативи і глобальної онлайн-спільноти. Вона бачить, що інші живуть по-іншому, і починає переосмислювати себе.

Також не варто забувати про міграційний досвід, навчання за кордоном, стажування. Ці фактори запускають процеси адаптації, але й трансформації. Часто саме в таких ситуаціях починає формуватись ідентичність, яка виходить за рамки одного контексту. Вона вже не національна в чистому вигляді. Вона — гібридна.

І от на тлі всього цього виникає питання: як людині в цьому розібратись? Як не втратити себе, коли ідентичностей багато? І тут на допомогу приходять саме ті підходи, які не вимагають вибору “або – або”. Вони дозволяють бути різним — і при цьому залишатися цілісним.

Багаторівневність і гнучкість соціальної ідентичності у глобалізованому світі.

У сучасному світі рідко зустрінеш людину, яка ототожнює себе лише з чимось одним. Ми одночасно можемо бути частиною родини, жителями певного міста, представниками нації, громадянами держави, фахівцями своєї галузі, людьми зі спільними цінностями. І що цікавіше — всі ці ідентичності можуть співіснувати. Не завжди мирно. Але водночас. Це й називають багаторівневністю.

Починається все, як завжди, з малого. Локальна ідентичність. Це родина, вулиця, місто. Те, де “всі свої” і де не потрібно пояснювати, ким ти є. Тут формується перше відчуття належності. Потім додається регіональне, національне, а з часом — навіть глобальне. Але всі ці рівні не витісняють один одного, а нашаровуються. Вони створюють певну мапу, яку кожен із нас носить усередині.

Соціолог Річард Дженкінс називав ідентичність процесом, що постійно відтворюється у взаємодії з іншими [18]. Ми не просто “маємо” ідентичність — ми її оновлюємо в кожній розмові, кожному виборі, кожному новому середовищі. І що більше таких середовищ — то складнішою стає система самовизначення.

У глобалізованому світі ці рівні не просто співіснують — вони починають взаємодіяти і, часом, конфліктувати. Те, що прийнятне на локальному рівні, може йти врозріз із глобальними нормами. Наприклад, традиційна модель родини, яка зберігається в одному регіоні, може не відповідати прогресивному світовому дискурсу. І тут починається внутрішній конфлікт. Людина не знає, яке “я” у неї головне. Або не хоче відмовлятися ні від одного.

Ульріх Бек писав, що у світі, де все дедалі більше переплетене, стара модель “одна людина — одна ідентичність” уже не працює. Натомість з’являється поняття “перехресних лояльностей” [4]. Людина може водночас підтримувати свою національну культуру і при цьому виступати за глобальні цінності. І це не лицемірство. Це ознака того, що вона живе у складному світі й намагається в ньому не загубитися.

У цьому сенсі гнучкість — це не слабкість, а адаптація. Людина, яка вміє перемикає рівні ідентичності, зазвичай краще орієнтується в соціальному середовищі. Вона здатна до співпереживання, краще налагоджує комунікацію, швидше інтегрується у нові колективи. Гнучкість — це щось на кшталт психологічного навігатора. І в епоху змін вона стає не розкішшю, а необхідністю.

Особливо яскраво це видно в ситуаціях міграції. Коли людина змінює країну, вона потрапляє в новий культурний контекст. Частина старої ідентичності залишається з нею, але з часом з'являється нова. Тут добре підходить модель акультурації Джона Беррі: адаптація не обов'язково означає втрату [6]. Можна зберегти свою культурну ідентичність і водночас засвоїти нові цінності. Це не “зрада”, а складний процес перетину кордонів — і зовнішніх, і внутрішніх. Молодь — це завжди про зміну. І якщо хтось може жити в багаторівневій системі ідентичностей, то це саме вона. У молодих людей зв'язки з традицією ще не такі міцні, а доступ до глобального — майже необмежений. Їхнє уявлення про себе формується вже не лише в родині чи школі, а й у TikTok, у відео на YouTube, у міжнародних ініціативах, в ігрових спільнотах, у волонтерських проектах.

Як писав Арнетт, глобалізація створює нове культурне середовище — не гомогенне, а радше мозаїчне [2]. Людина бере з різних джерел те, що їй близьке, і формує свій унікальний світогляд. В результаті виникає ідентичність, яку не можна пояснити одним словом. Вона не “національна” і не “глобальна” — вона змішана, гнучка, адаптивна.

Саме тому так важлива ідея плюральності. Деланті підкреслює, що нові ідентичності не скасовують старі, а скоріше з ними взаємодіють [10]. Це як багатоголосся: кожен рівень має свій голос, і завдання не в тому, щоб замовкнути іншим, а в тому, щоб узгодити звучання. Іноді в центрі — національна належність, іноді — глобальна відповідальність. І це не суперечність, а динаміка.

Досить показовим є приклад з поняттям «громадянин світу». Кваме Антоні Аппія писав про це як про етичну позицію — не втечу від коріння, а відкритість до

спільної людяності [1]. Космополіт не заперечує своїх локальних зв'язків. Він просто додає до них ще один — глобальний. І це важливо: можна бути з місця, але дивитись далі.

Цю ідею також підсилює концепція IWAH — ідентифікації з усім людством. МакФарланд та колеги вказували, що люди з такою орієнтацією зазвичай мають вищу емпатійність, готовність допомагати іншим незалежно від їхнього походження [23]. І знову ж таки — це не “замість” національної ідентичності, а “поруч із”.

Ще один важливий момент — це внутрішній баланс. У глобалізованому світі людина не просто стикається з новими ідентичностями — вона повинна навчитися з ними жити. І це не завжди легко. Як писав Германс, сучасна особистість — це “діалогічне Я”: таке, що містить у собі кілька голосів, і між ними потрібно знайти порозуміння [16]. Один голос каже: “Я — з цієї культури”, інший — “Я поділяю універсальні цінності”, а третій — “Я не хочу бути нічийм”. І всі вони — справжні.

У цій складній системі роль гнучкості стає визначальною. Гнучкість не означає відсутність принципів. Це швидше вміння не ламатися в нових умовах, не втрачати себе, коли доводиться адаптуватися. У певному сенсі, це здатність не лише виживати в багаторівневому середовищі, а й зростати в ньому.

І ще одна річ, яку не можна оминати: цифровий простір. Він змінив усе. Не просто додав новий рівень — створив паралельну реальність, де формуються нові ідентичності. Людина може бути непомітною у своєму селі, але мати вплив у міжнародній онлайн-спільноті. Її “я” не закінчується на географічних кордонах. І це новий виклик для психології, бо таких ідентичностей ніколи раніше не існувало.

Усе це показує: у XXI столітті ідентичність — це не те, що “є”, а те, з чим треба працювати. Її треба будувати, підтримувати, узгоджувати. Це не стан, а процес. І що складнішим стає світ, то важливішим стає внутрішній компас.

Психологічні механізми формування соціальної ідентичності.

Коли ми говоримо про соціальну ідентичність, важливо не тільки зрозуміти, з чого вона складається, а й як вона взагалі виникає. Чому людина починає відчувати себе частиною певної групи? Як формується це “ми” — і чому воно іноді сильніше за “я”? Відповіді на ці питання лежать у сфері психологічних механізмів.

Перший з них — ідентифікація. Це той процес, коли ми переймаємо щось від інших. Поведінку, мову, жести, цінності. Спочатку — від батьків, учителів, старших братів і сестер. Пізніше — від друзів, лідерів думок, публічних персон, іноді — цілих культур. Ми обираємо, з ким хочемо бути схожими, часто не зовсім усвідомлено. І в цьому — основа для побудови того, ким ми себе вважаємо [12; 18].

Ідентифікація формує зв’язок. Не тільки на рівні ідей, а й емоційно. Людина починає відчувати: “Я частина цієї групи”, навіть якщо не знає кожного особисто. Це може бути футбольний клуб, релігійна громада, студентський колектив, ціла нація. І цей зв’язок не просто “приємний” — він дає відчуття опори, стабільності, місця у світі.

Другий важливий механізм — самокатегоризація. Тут мова вже про те, як ми “розкладаємо” себе і світ на категорії. Ми постійно вирішуємо, хто свій, а хто — умовно “інший”. У цьому немає нічого поганого — це спосіб орієнтуватися в складному світі. Джон Тернер називав це базовим когнітивним інструментом — таким, що дозволяє швидко приймати рішення, розуміти, як поводитися в конкретній ситуації [33].

Це як швидке “сканування” ситуації. Наприклад, я в новому колективі — і раптом хтось жартує про ті самі речі, що й я. Автоматично виникає відчуття: ми з одного поля. Так і працює самокатегоризація: вона допомагає визначити, до кого я належу, і як варто поводитися. У ситуаціях конфлікту цей процес ще посилюється: тоді “ми” і “вони” стають дуже чіткими категоріями.

Третій ключовий елемент — підтримання позитивної самооцінки через групову приналежність. Про це багато писав Генрі Таджфел. Він довів, що ми хочемо належати до тих груп, які сприймаються позитивно, бо це прямо впливає на наше ставлення до себе [31]. Якщо моя група “краща”, то і я — автоматично трохи “кращий”. Саме тому люди так часто захищають “своїх”, навіть коли вони помиляються.

Усе це може здаватися автоматичним. І справді, багато таких процесів відбуваються поза свідомістю. Але їх наслідки — дуже реальні. З них складається структура того, ким ми є. І в цій структурі важливу роль відіграють не лише думки, а й емоції.

Усе, що стосується ідентичності, рано чи пізно впирається в емоції. Людина може формально належати до певної спільноти, але якщо вона нічого не відчуває — це не ідентичність, це просто факт. Важливим є саме емоційне включення. Почуття гордості, сорому, любові, образи, лояльності — усе це пов’язане з тим, як ми переживаємо свою приналежність.

Психологічна прив’язаність до символів, історій, обрядів, навіть до мови чи пісні — це те, що створює глибину зв’язку. І саме емоції часто стають поштовхом до дії. Людина не просто “вважає себе частиною групи”, вона може бути готова за неї боротися, відстоювати її інтереси, навіть жертвувати — саме тому, що це не тільки думка, а й почуття [7; 34].

Окремо варто згадати про юнацький вік. Саме тут соціальна ідентичність набуває найбільшої пластичності. З одного боку — це період пошуку, експериментів, іноді навіть бунту. З іншого — момент, коли людина намагається зібрати всі частини “себе” в одне ціле. Ерік Еріксон писав, що саме у юності особистість стикається з необхідністю обрати, ким вона хоче бути, і в який світ вона хоче вписатись [12].

Усе це супроводжується кризами. Але криза — це не обов’язково щось погане. Це точка напруги, яка вимагає переосмислення. Наприклад, підліток виріс

у традиційному середовищі, але потрапляє у глобалізований університетський простір — і раптом його колишні уявлення не працюють. Він починає сумніватися, шукати, ставити запитання. Це складно. Але це і є розвиток.

Криза ідентичності — це не про слабкість. Це про можливість. Якщо в цей період є простір для самопізнання, підтримка, можливість спробувати різні соціальні ролі — особистість проходить трансформацію і виходить сильнішою, з більш цілісним “Я”. Якщо ж ні — може виникнути фрагментація, відчуття розпорошеності, втрати себе.

У глобальному світі таких викликів більше. Людина вже не обмежена одним культурним колом — вона стикається з десятками альтернатив. Цінності, які були “очевидними”, тепер виглядають як один із варіантів. Це розширює горизонти, але й ускладнює вибір. У когось це викликає відчуття свободи. У когось — тривогу.

Коли світ навколо змінюється швидше, ніж ми встигаємо його осмислити, ідентичність теж починає поводитись інакше. Те, що раніше формувалося роками — у родині, школі, через книжки та досвід — тепер часто приходиться швидко, фрагментарно, через екрани, алгоритми і випадкові знайомства. Це не добре й не погано. Це нова реальність.

Глобалізація створила нові механізми впливу. Онлайн-простір став ще одним середовищем соціалізації. Людина взаємодіє не тільки з фізичними групами, а й з віртуальними спільнотами, які часто мають свій набір норм, символів, цінностей. І саме тут може з’являтися альтернативна ідентичність — іноді більш прийнятна, зрозуміла, “своя”, ніж у реальному середовищі.

Це розширює можливості, але вимагає нових навичок. Сучасна людина повинна вміти:

- розрізняти джерела ідентифікації (хто я, звідки це “я”, чи обираю я його сам),
- співвідносити різні рівні належності (локальний, національний, глобальний),

- критично ставитись до нав'язаних ідентичностей,
- усвідомлювати: ідентичність — це процес, а не статус.

Це навички, які можна назвати міжкультурною чутливістю, або навіть глобальною емоційною грамотністю. Як писали Hermans і Kempen, сучасна особистість — це “мандрівник між культурами”, який має не просто знати, ким він є, а вміти жити з цим “я” у різних умовах [16].

Стає все очевиднішим: нові покоління зростають у середовищі, де ідентичність — не результат соціалізації у сталих спільнотах, а результат навігації між ними. Вони не обирають між “бути українцем” чи “бути громадянином світу”. Вони вчаться бути обома одночасно. І що краще в них виходить узгоджувати ці частини, то більш стійкою стає їхня психіка.

Саме тому психологічні механізми сьогодні — це не лише про те, як особистість “формується”, а й про те, як вона “узгоджується”. Людина стикається з численними впливами — культурними, соціальними, інформаційними. І її завдання — знайти цілісність. Навіть тоді, коли складові її “Я” різні за змістом, походженням і ритмом.

Підсумовуючи: ідентичність у XXI столітті — це не просто про приналежність. Це про гнучкість, емоційний контакт, здатність не загубити себе в середовищі, де “бути кимось” — не завжди очевидно. І психологія тут має одну з ключових ролей: не давати готову відповідь, а створювати умови, в яких особистість зможе знайти її сама.

1.2 Космополітична ідентичність як новий тип соціальної ідентичності

Можна стверджувати, що у відносно недалекому минулому ідентичність формувалась природно, без великих питань: людина народжувалася в певному місті, ходила до школи з однокласниками, які знали її з дитинства, а далі — життя

йшло в межах знайомого кола. Але все змінилось. Сьогодні межі розмиті — географічно, інформаційно, емоційно. І в цих нових реаліях почала з'являтися нова форма — космополітична ідентичність.

Вона не про те, щоб відмовитись від “свого”. Швидше навпаки: про здатність утримувати в собі різне. Уяви людину, яка почувається комфортно і на львівському ярмарку, і на вуличному фестивалі в Берліні. Яка може підтримати ініціативу місцевої громади, але так само переймається подіями в Судані чи Ірані. І це не поза — це справжнє внутрішнє відчуття причетності. Таку людину й називають носієм космополітичної ідентичності [1; 2; 10].

Сам термін “космополіт” ще у стоїків означав “громадянин світу” (*cosmopolitēs*). Але тоді це було радше філософське гасло, ніж реальна ідентичність. Іммануїл Кант, наприклад, вважав, що всі люди мають право на гідність і мир — незалежно від нації чи культури [10]. Проте лише у ХХ–ХХІ століттях, коли глобалізація перестала бути абстракцією, ці ідеї набули прикладного змісту.

Сьогодні космополітична ідентичність — це не тільки філософія. Це щось, що можна помітити в поведінці, у виборі цінностей, у стилі життя. Люди з таким типом ідентичності, за словами Аппії чи Нусбаум, мислять не в категоріях “моє проти чужого”, а в категоріях “спільне” [1; 21]. Вони не забувають про своє походження, але здатні побачити людину в кожному — незалежно від кордонів. Такі люди зазвичай не просто спостерігачі. Вони включені. Вони читають новини з усього світу не з цікавості, а з відчуттям, що це теж їх стосується. І тут ми підходимо до важливого поняття — ідентифікація з усім людством. Це не гучна фраза, а напрям, який вивчають сьогодні. Наприклад, С. МакФарланд з колегами запропонували методику ІВАН — *Identification with All Humanity*. Вона показує, що є люди, які не просто ототожнюють себе з родиною чи нацією — вони почуваються відповідальними за весь світ [23].

Цих осіб вирізняє передусім емпатія, але не тільки до близьких, а до будь-кого. Біль сирійського біженця, страх дитини в бразильських фавелах — усе це не абстрактні сюжети, а речі, що викликають реальні емоції. Такі люди частіше допомагають, жертвують гроші, долучаються до ініціатив — навіть якщо це не “їхня” проблема [23; 59].

Але головне — вони не відкидають своє коріння, що дуже важливо. Адже космополітизм — це не про втечу з дому, а про те, щоб не замикатись у ньому. Деякі дослідники навіть розрізняють два підходи: “розташований” і “відчужений” космополітизм [10; 14]. Перший — це коли людина тримається за свою ідентичність, але відкриває вікна до світу. Другий — коли вона зрізає всі прив’язки і втрачає ґрунт під ногами. Очевидно, що перший варіант значно здоровіший.

Щоб космополітична ідентичність стала справжньою, недостатньо просто дивитись Netflix англійською. Бо споживати глобальний продукт ще не означає розуміти глобальні цінності. Саме тому деякі автори попереджають про ризик поверхневого космополітизму — коли стиль є, а сенсу немає [29; 35]. Та все ж, навіть такий “поверхневий” досвід може бути стартовою точкою. Бо часто саме з простого — музики, кіно, подорожі — починається розширення уявлень про світ. А далі вже — інше. Якщо є критичне мислення, етична чутливість, здатність рефлексувати — з’являється й глибина.

У цьому контексті важливою є також когнітивна складність. Людина з високим рівнем когнітивної складності краще справляється з суперечностями, з різними точками зору, із ситуаціями, де немає “правильного” і “неправильного” [5; 16]. І саме така людина має більше шансів інтегрувати у собі й локальне, і глобальне — не як протилежності, а як частини цілого.

Особливо яскраво все це проявляється у молоді. Вони не просто пасивні споживачі глобальної культури — вони її формують. Через соцмережі, навчання, подорожі, волонтерські проєкти. Саме вони першими пробують “жити глобально”:

навчаються в Erasmus+, працюють у мультикультурних командах, беруть участь у ініціативах з прав людини [2; 59; 62]. Для них “громадянин світу” — це не мрія, а роль, яку вони вже частково виконують.

Але навіть у цьому новому світі залишаються виклики. Наприклад — як узгодити космополітичну ідентичність із національною? Чи не буде вона загрозою для патріотизму? В реальності — навпаки. Як писали Нусбаум і Аппія, справжній космополіт не заперечує любові до батьківщини. Він просто бачить її як частину чогось більшого, а не єдину можливу точку відліку [1; 21].

У підсумку можна сказати: космополітична ідентичність — це не “мода” і не абстракція. Це нова реальність, яка вже формується — особливо в молоді. Вона не обов’язково витісняє інші ідентичності. Вона їх доповнює. Але щоб це відбулося гармонійно, потрібні нові навички — емпатія, критичність, відкритість. І, найголовніше, — бажання жити не лише “своїм” життям, а й брати відповідальність за щось більше. За людство.

Чинники розвитку космополітичної ідентичності молоді.

Космополітична ідентичність молоді сьогодні - частина нової реальності. Молоді люди дедалі частіше сприймають себе не лише як представників конкретної країни чи культури, а як частину світу. Але як саме формується ця глобальна належність? Що впливає на те, що юнак або юнка раптом починають мислити не тільки в межах «моє місто», «моя країна», а й у категоріях «ми всі — людство»?

Очевидний вплив має процес з глобалізації, яка зачіпає сфери не тільки економіки чи політики. Йдеться про щоденний досвід, про те, як легко сьогодні отримати доступ до знань, культур, стилів життя інших країн. Соцмережі, онлайн-курси, обміни, стажування — усе це створює нове тло, в якому зростає молодь. Світ більше не здається далеким. Навпаки — він буквально у смартфоні і це змінює перспективу: інтереси перестають бути лише локальними і з’являється відчуття приналежності до чогось більшого.

На думку Арнетта [2], це — наслідок формування так званої «глобальної самосвідомості», яка найбільш яскраво проявляється саме в молоді. Вона ще не закріпилася в сталих ідентичностях, більш відкрита до нового та чутлива до змін. І якщо глобальний контекст пропонує альтернативу локальній належності — молодь часто нею зацікавлюється.

Другий чинник — міжкультурна взаємодія. І не обов'язково через фізичну міграцію. Навіть дружба в інтернеті з людиною з іншого континенту може стати джерелом ідентифікаційного зрушення. Коли ти бачиш, що цінності, переживання, мрії в тебе і в когось із Індії чи Канади — подібні, виникає ефект: «Ми всі — люди». Із цього починається розмивання кордонів. Саме такі «малі зустрічі» часто стають тригером для формування космополітичного способу мислення.

Крім того, дослідники, зокрема Hermans і Kempen, наголошували на тому, що сучасна молодь живе в умовах діалогу культур, а не їхнього протиставлення [16]. Ідентичність більше не вибудовується як "або – або". Вона все частіше функціонує як "і – і": і українець, і європеєць, і громадянин світу. Такий підхід дозволяє молодим людям не відмовлятися від локального коріння, а навпаки — розглядати його як частину глобального. Ще один важливий фактор — освіта. Але не будь-яка, а така, що справді готує до життя в глобалізованому світі. Це можуть бути курси про сталий розвиток, права людини, глобальні виклики, але не лише їхній зміст має значення. Важливо і як викладають. Чи є діалог, обмін думками, міжкультурний контекст? Чи ставлять питання: а як ти відчуваєшся як частина світу? Чи обговорюють теми ідентичності не як щось задане, а як процес? Саме такі освітні середовища стимулюють розвиток критичного мислення — а отже, і формування більш усвідомленої ідентичності.

Звідси — ще один чинник: рівень рефлексивності. Не кожен молодий індивід одразу замислюється над тим, хто він у цьому світі. Але якщо є середовище, що підштовхує до таких запитань, то космополітична ідентичність може почати проростати. Рефлексивність — це здатність побачити себе збоку,

подумати, чому я вважаю себе частиною саме цієї групи, чи комфортно мені з цим, чи є щось ширше, що мене визначає. І чим вищий рівень рефлексії, тим більше шансів, що людина зможе інтегрувати в себе і глобальну ідентичність — не замість локальної, а поряд із нею [5; 23].

Не менш важливою є емпатія. Люди з високим рівнем емпатії зазвичай легше ідентифікують себе з тими, хто від них відрізняється. Вони не замикаються у «своїй» культурі, а відкриті до досвіду інших. Саме така відкритість і є одним із емоційних фундаментів космополітичного самосприйняття. В дослідженнях ІВАН (Identification with All Humanity) МакФарланда чітко видно: ті, хто демонструє високий рівень ідентифікації з людством у цілому, мають не лише більшу толерантність, а й реальну готовність допомагати іншим — навіть незнайомим [23].

І нарешті — соціальна активність. Волонтерські програми, участь у міжнародних ініціативах, екологічні кампанії — усе це не просто «досвід». Це практики, які змінюють оптику. Людина починає бачити: її дії мають значення не лише для близького кола, а й для планети в цілому. І якщо цей досвід стає регулярним, ідентичність змінюється. З'являється новий шар — космополітичний.

Отже, розвиток космополітичної ідентичності у молоді — це не випадковий процес. Це результат взаємодії багатьох чинників: освітніх, культурних, особистісних, емоційних. І що більше таких умов — то більше шансів, що нове покоління зростатиме з відчуттям належності не лише до своєї країни, а й до всього світу.

Взаємодія космополітичної ідентичності з іншими соціальними ідентичностями.

Якщо подивитись уважно, космополітична ідентичність рідко буває чимось єдиним і відокремленим. Вона — не моноліт, а радше додатковий “шар” до вже наявних ідентичностей. Її не так просто відділити від інших частин

самосвідомості: національної, мовної, релігійної, етнічної, громадянської. І саме в цій складності — головне питання: як вона з ними взаємодіє?

Для початку варто згадати про національну ідентичність. Вона формується ще з дитинства — через мову, пісні, історію, спільну пам'ять. Це не просто “прапор” чи “паспорт”. Це — відчуття, що ти належиш до певного культурного світу. І для багатьох — це один із найстійкіших рівнів ідентичності. Особливо у часи криз або війни.

Зауважимо, водночас, що космополітична ідентичність не мусить їй суперечити. Вона не вимагає відмови від національного і навпаки — може доповнити його. Людина може пишатися тим, що вона українець, але при цьому — відчувати відповідальність за долю всього світу. Це щось на кшталт “патріотизму без кордонів” — коли любов до свого не перешкоджає відкритості до інших. Такий підхід іноді називають інклюзивним патріотизмом [1; 15].

У цьому сенсі важливо, як саме індивід сприймає свою націю: як щось виключне чи як частину більшого світу. Якщо друге — тоді космополітична ідентичність легко вплітається у загальну тканину “Я”. Якщо ж національна ідентичність мислиться як щось замкнене, протиставлене зовнішньому, — виникає напруга. Наступний шар — громадянська ідентичність. Вона, на відміну від національної, більше про статус і участь. Бути громадянином — це не лише мати паспорт, а й відчувати відповідальність, голосувати, захищати права, дбати про спільне.

І от тут космополітична ідентичність може відігравати роль каталізатора. Вона ніби розширює межі громадянської свідомості: вже не лише “я — громадянин своєї держави”, а й “я — відповідальний перед світом”. Це не заміна, а надбудова. Людина починає цікавитися не тільки внутрішніми справами країни, а й глобальними процесами — зміною клімату, правами людини, міжнародною солідарністю [1; 60].

Таке розширення не завжди легке, бо держава, як інституція, хоче бачити в людині насамперед “свого” — з лояльністю і включеністю. А космополітична ідентичність змушує ставити запитання: що, якщо держава порушує права? Чи можна бути громадянином і при цьому критикувати свою країну з позицій універсальних цінностей?

Іноді саме молоді люди, що мислять глобально, першими озвучують ці питання. Вони не проти держави — вони просто бачать ширше. Для них приналежність до людства не менш важлива, ніж приналежність до держави. Ще один важливий рівень — мовна ідентичність. Зазвичай вона сприймається як щось дуже особисте. Мова — це не просто інструмент спілкування. Це ритм мислення, спосіб відчувати світ. І коли людина починає спілкуватися кількома мовами, вона ніби отримує кілька вікон у реальність.

Космополітична ідентичність тут не конфліктує, а розширює. Людина не відмовляється від рідної мови. Навпаки — часто саме вона стає основою, на яку накладаються нові шари. Українською — вдома, англійською — в університеті чи на міжнародній конференції, французькою — з друзями з обміну. Це не втрати, це надбання [5; 23].

Дослідження показують, що багатомовність тісно пов’язана з відкритістю до інших культур та вмінням чути, з готовністю говорити не лише “своє”, а й розуміти “чуже” [16]. І якщо дивитися на космополітичну ідентичність через цю призму, то вона стає не про стирання, а про накладання — як палітра, де кожен колір має значення.

Залишилась ще одна глибока ідентичність — етнічна. Про неї часто говорять із насторогою, бо вона має сильний емоційний компонент. Це і про кров, і про землю, і про історію. І тому будь-яка “зовнішня” ідентичність іноді сприймається як загроза. Мовляв, якщо ти космополіт — то вже не “свій”.

Але це хибне протиставлення. Космополітична ідентичність не вимагає відмови від етнічного. Вона лише пропонує новий погляд. Людина може водночас

пишатися своїм походженням і бути відкритою до інших. Можна бути українцем — і при цьому цікавитися індійською музикою, японською філософією чи мексиканськими святами. Це не розмиття, це розширення меж [2; 5].

Проблеми починаються тоді, коли етнічна ідентичність замикається на собі. Коли з “я — українець” зникає пауза і додається “а інші — гірші”. Саме тут виникає конфлікт і саме тут космополітична ідентичність може бути ресурсом. Вона не заперечує унікальність, але просить не забувати про спільне — про те, що ми всі люди. Добре видно, як це працює, на прикладі сучасної молоді. Наприклад, студент із Харкова може брати участь у локальних ініціативах — допомагати на толоці, підтримувати місцеві проєкти, розвивати українську культуру. А паралельно — проходити онлайн-курси Стенфорду, волонтерити в міжнародній організації, писати в англomовному блозі про права людини. І він не розривається. Навпаки — саме така множинність дає йому відчуття повноти. У цьому й полягає сучасна форма ідентичності: не “одна замість іншої”, а “разом, у балансі” [2; 59].

Звісно, є й зворотний бік: у суспільстві, де домінують замкнуті, націоналістичні установки, космополітична ідентичність може викликати настороженість. Молодь, яка мислить глобально, часто чує в свій бік звинувачення у “зраді”, “безкорінності”, “нелояльності”, вона ніби не вписується у звичну модель “свій — чужий” [24; 29].

Це створює ризик — почуття подвійної належності, яке не завжди приймається оточенням. Людина починає сумніватися: чи маю я право бути “і тим, і тим”? Чи не буде це зрадою “свого”? І саме тут важлива підтримка — з боку освіти, медіа, суспільства. Бо якщо не дати простору для складної ідентичності — вона або замикається, або зникає.

У цьому контексті дуже важливо формувати культуру рефлексії. Культуру, де складність не сприймається як вада, а як ресурс. Де можна бути українцем і космополітом. Громадянином і громадянином світу. Людиною, яка знає, звідки вона — і водночас знає, куди вона хоче йти.

1.3 Соціально-психологічні умови інтеграції космополітів в українське суспільство

Складність цього питання відчувається одразу, бо йдеться не просто про абстрактних “космополітів”, а про реальних людей — часто молодих, активних, відкритих до світу, але водночас вразливих перед очікуваннями і стереотипами локального середовища. І саме тому інтеграція космополітичної ідентичності в український соціум — це не технічна задача, а тонкий соціально-психологічний процес, що вимагає чуйності, обізнаності й, що важливо, простору.

Почнемо з очевидного: суспільство має бути готове приймати інше, не лише формально, а внутрішньо. Там, де є повага до різноманіття, там і плюральні ідентичності почуваються впевненіше. Це підтверджується дослідженнями, які показують, що прийняття культурної багатоманітності, плюралізму і глобальної відкритості прямо корелює з рівнем соціальної інтеграції [5; 24]. В українському суспільстві ситуацію можна описати як подвійну. З одного боку — ми маємо досвід багатокультурного суспільства, європейські амбіції, участь у міжнародних програмах. З іншого — є тло війни, історичних травм, заново окреслюваної національної ідентичності. І тут виникає напруга: як інтегрувати в це нову глобальну ідентичність так, щоб не здалося, ніби вона щось “віднімає”? Водночас важливо не тільки дати молодій людині знання чи досвід — а й простір для рефлексії. Для того, щоб вона могла зупинитися й подумати: ким я є? Де моє місце у світі? Як поєднати любов до своєї країни з емпатією до тих, хто далеко? Тут у гру вступають психологічні умови. Серед них — наявність безпечного середовища, де можна обговорювати свої ідентичності без страху бути засудженим. Це можуть бути дискусійні клуби, тренінги, навіть неформальні розмови в середовищі однолітків чи наставників. Головне — щоб там звучали різні голоси, і всі вони були почуті.

Плюрально ідентичність, як про неї писав Германс, не передбачає вибору “одного правильного Я”. Вона — про можливість бути кількома “Я” одночасно [16]. І саме така структура свідомості потребує рефлексивної підтримки. Молодій людині треба не лише дозволити мати кілька ідентичностей — їй потрібно допомогти зрозуміти, як з ними жити. Як не розчинитись у глобальному, але й не зникнути в локальному.

Дослідження, проведені в Європі, зокрема в Німеччині та Нідерландах, показали: ті молоді люди, які мають досвід участі в міжкультурних проєктах, частіше демонструють відкритість, толерантність і здатність “перемикатися” між ідентичностями залежно від контексту [2; 59]. А це — ключ до успішної інтеграції в будь-яке суспільство. Бо така людина не нав’язує одне бачення, вона — гнучка. Вона вміє слухати й бути різною, залишаючись собою.

І ще один момент, який не можна ігнорувати — це сприйняття космополітизму на рівні суспільного дискурсу. Дуже часто слова “космополіт”, “глобальна людина”, “громадянин світу” вживаються з певною підозрою. Наче це той, хто “не свій”, хто “відірвався”, “не відчуває болю своєї землі”. І хоча це — помилкове уявлення, воно впливає, особливо на молодь, яка тільки шукає себе.

Тому надзвичайно важливо, щоб у медіапросторі з’являлись інші образи — живі, справжні, такі, що показують: бути космополітом — це не зрадити свою культуру, а розширити її горизонт. Що можна одночасно говорити українською, допомагати своїй громаді — і волонтерити у глобальному проєкті. Що це не розрив, а синтез. Космополітична ідентичність — це не заміна, а розширення. Вона не перекреслює любов до свого, вона додає здатність бачити далі. Так само, як знання іноземної мови не заважає рідній — воно її тільки збагачує. І отут важливо: аби це розуміння стало частиною суспільної свідомості, потрібна підтримка — з боку освіти, медіа, державної політики, але також — з боку звичайних людей, у звичайних розмовах.

Одним із таких механізмів підтримки є глобальна громадянська освіта. Вона дає мову для розмови про складні речі — про те, чому людська гідність не має кордонів, чому сталий розвиток стосується не лише “десь там”, а й нас, і чому знання про інші культури — це не “зайве”, а базове. В українських реаліях це означає — не лише додавати теми глобальної етики чи міжкультурної взаємодії в освітні програми, а створювати можливості для досвіду: міжнародні обміни, проєкти, волонтерство. Бо без досвіду — жодна ідентичність не оживає [60]. Ще один вимір, про який рідко говорять напрому — це роль держави. Не як контролера, а як партнера. Коли молодь бачить, що її участь у глобальних ініціативах визнається, що поїздки за кордон не сприймаються як втеча, а як можливість навчитися й повернутися з новим досвідом — тоді з’являється довіра. А довіра — це основа інтеграції. І неважливо, йдеться про село на Хмельниччині чи університет у Києві — всюди важливо відчувати, що твоя багаточарова ідентичність прийнята.

Це можливо, зокрема, через інституційні кроки. Наприклад, програми академічної мобільності, що підтримуються не лише міжнародними фондами, а й самим урядом. Участь українських школярів у дебатах із молоддю з інших країн. Стипендії для тих, хто досліджує глобальні теми, але з опорою на локальний контекст. Усе це — не абстрактна “євроінтеграція”. Це — конкретні механізми, які показують: ти можеш бути українцем, патріотом — і водночас частиною великої світової спільноти.

У певному сенсі, сучасна українська молодь уже живе в цій парадигмі. Вона знає меми з TikTok і пам’ятає вірші Ліни Костенко. Вона виходить на мітинги під українським прапором — і читає про суди над військовими злочинцями в Гаазі. Вона може в один день волонтерити на сортуванні речей для переселенців, а в інший — писати есе для європейського конкурсу про демократію. І всі ці “частини” — справжні. Вони не знищують одна одну, якщо середовище дає простір для того, щоб вони співіснували.

У цьому контексті особливої ваги набуває поняття «глобальної відповідальності». Не як гасла, а як глибокої внутрішньої установки. Бути космополітом — це не означає відмовитись від національної ідентичності. Це означає — розширити свою етику. Усвідомити, що твої дії мають значення не лише в межах країни, а й у ширшому контексті. Як казала Мартха Нуссбаум, космополітизм — це не про втрату коренів, а про те, щоб бачити в іншому — людину [1].

І якщо суспільство готове підтримати таку установку, а не відштовхнути її як “щось чуже” — тоді можлива справжня інтеграція. Не через асиміляцію, не через знецінення локального, а через складну, але гармонійну взаємодію. Через те, що психологи називають “інтегративною ідентичністю” — коли різні елементи твоєї самосвідомості не протистоять, а доповнюють один одного [7; 10; 24]. Важливо також пам’ятати, що інтеграція — це не лише про прийняття космополітів. Це й про готовність самих носіїв космополітичної ідентичності бути в діалозі. Бути відкритими не лише до світу, а й до своїх, бо іноді прагнення до глобального може (нехай і ненавмисно) знецінювати локальне. Це ризик не лише особистісний, а й соціальний, адже якщо космополіт починає дивитися зверху на “менш освічене” оточення — виникає бар’єр, і тоді замість інтеграції — ізоляція.

Що допомагає уникнути цього сценарію? Насамперед — критичне мислення і рефлексія. Коли ти вмієш поставити собі запитання: “А чому я так думаю?”, “Чи справді мої уявлення про інше — точні?”, “Чи я не проєктую власні переконання на все суспільство?” — тоді з’являється шанс на розуміння. Саме тому сучасна освіта, як наголошує Арнетт [2], має навчати не лише знань, а й уміння думати. Думати складно, багатозарово, з урахуванням контекстів.

Зокрема, контекст в Україні відрізняється від ситуації, скажімо, у Німеччині чи Японії, через досвід війни, постколоніальної травми, боротьби за ідентичність. Тут космополітизм сприймається не завжди як щось “нейтральне”, він асоціюється

з відстороненням, з “байдужістю до свого”. І саме тому так важливо пояснювати: космополітична ідентичність — це не втеча, не зрада, а ще один можливий рівень.

Якщо суспільство буде здатне побачити це — з’явиться шанс на нову якість ідентичності і не лише у молоді, бо плюральність ідентичності — це не привілей молодого віку, це здатність дорослого світу не зупинитись у розвитку.

На завершення, варто сказати: інтеграція космополітів — це не технічне питання. Це питання культури та відкритості, готовності бути поруч із тими, хто мислить глобально і, водночас, не відмовлятися від свого. У цьому перспектива не лише для окремих людей, а для суспільства в цілому.

Проблеми і ризики розвитку космополітичної ідентичності

Космополітична ідентичність асоціюється з відкритістю, широтою світогляду, здатністю бачити більше, ніж лише «своє». Але варто придивитися уважніше — і стає зрозуміло: це не лише про свободу. Це ще й про напругу. Іноді — про втрату опори.

Так, глобальний світ розширює горизонти. Молодь знайомиться з іншими культурами, навчається за кордоном, долучається до волонтерських ініціатив. Це справді дає відчуття причетності до чогось більшого. Але буває, що це «більше» починає вимагати чогось «меншого». Точніше — частин локального «Я». І тоді з’являються труднощі.

Перша з них — втрата коріння. Коли людина надовго занурюється в глобальний контекст, рідне середовище раптом може здатися застарілим, тісним. Наприклад, студент, що провів рік у Берліні, повертається додому — і відчуває, що його досвід, його уявлення вже не зовсім тутешні. Між тим, ким він був, і тим, ким став, виникає розрив.

Ззовні цей розрив не завжди помітний, але всередині — справжній конфлікт. Як зберегти повагу до традицій, якщо віриш у рівність усіх культур? Як бути частиною громади, думаючи глобальними категоріями? Відповіді не завжди є, бо це вже не просто культурне питання — це конфлікт цінностей [24; 29].

Ще один виклик — поверховість. На перший погляд, глобальне бачення світу має означати глибоку ідентичність, але буває навпаки. Людина починає називати себе «громадянином світу», не маючи при цьому глибинного зв'язку ні з локальним, ні з глобальним. Це стає стилем споживання, а не стилем мислення. І в такому разі космополітизм — радше образ, ніж переконання.

Дослідники називають це «поверхневим космополітизмом» — коли є зацікавлення в іншому, але немає включення. Наприклад, людина слухає індійську музику, але не знає про кастову дискримінацію. Або підтримує права жінок у Європі, але ігнорує гендерні проблеми в Азії. Ідентичність, ніби є — але вона без глибини, емпатії та участі [35].

Ще одна складність — емоційна розгубленість. Космополітична ідентичність часто складається з багатьох «Я». Я — член родини. Я — громадянин. Я — студент. Я — частина світу. І все це одночасно. Звучить гармонійно, але ці ідентичності не завжди співіснують мирно.

Особливо складно це переживає молодь. Юнацький вік — це період, коли хочеться ясності, визначеності, чіткої відповіді на питання: «Хто я?». Космополітична ідентичність таких відповідей не дає. Вона вчить утримувати в собі багато — навіть суперечливе. Один студент каже: «Я відчуваю зв'язок із людством» і у відповідь чує: «Досить літати в хмарах — допоможи своїм». І це вже зіткнення поглядів між глобальним і локальним, універсальним і національним. Іноді така напруга стимулює розвиток, а іноді — породжує відчуження [10; 24].

Наступний ризик — соціальна ізоляція. Людина з космополітичним світоглядом може опинитися між двома середовищами. Уже не зовсім «своя» вдома, але ще не «вписана» у глобальний контекст. Це проміжний стан, який не завжди комфортний, адже соціальні системи хочуть визначеності: ти «наш» чи «інший», а космополіт — зазвичай десь посередині.

Це може проявлятися як самотність та емоційна відстороненість, небажання брати участь у локальних справах. Не через байдужість — через відчуження та досвід неприйняття.

Іноді космополітичність — це лише показовою, поверхневою. Людина слухає світову музику, читає англomовні новини, подорожує, але не має глибокої ідентичності. У такому контексті говорять про «туристичну глобальність» — коли інтерес до іншого є, але немає відповідальності. Людина ніби відкривається світу, але не відчуває себе в ньому учасником. Вона — спостерігач, а не діяч [10; 29].

Ще один ризик — витіснення локального «Я». Іноді глобальна приналежність стає настільки домінантною, що витісняє інші рівні. Людина вже не знає пісень свого краю, не вживає рідної мови, не відчуває сенсу в локальних звичаях. Їй ближче Нью-Йорк чи Токіо, ніж власне село чи місто. І хоч це схоже на свободу — насправді це може бути втратою зв'язку. У такій ситуації виникає ідентифікаційна порожнеча. Глобальні орієнтири ще не стали близькими, а локальні — вже віддалилися. І тоді людині складно відповісти на прості питання: «Де мої?», «Хто я?», «Кому я важливий?» А разом із втратою ідентичності знижується і психологічна стійкість.

Тож питання сьогодні не в тому, чи варто розвивати космополітичну ідентичність, вона вже розвивається. Питання — як саме та якими шляхами, за яких умов. Бо між відкритістю і розгубленістю — дуже тонка межа. І якщо її не помітити, можна загубити ціле покоління, яке не знає, до чого і кого належить.

Висновки до розділу 1

Вивчаючи космополітичну ідентичність, неможливо не помітити: ми говоримо не просто про ще одну форму належності. Ми маємо справу з явищем,

яке розширює межі уявлення про себе та про інших, а головне — про те, як між цим «я» і «ми» утворюються взаємозв'язки.

Раніше соціальна ідентичність сприймалась здебільшого як щось усталене: особа або частина родини, або частина народу, або член громадянського суспільства. Але сьогодні ці межі розмиваються і накладаються одна на одну, стають багаторівневими.

На першому рівні — звичне й близьке. Те, що формує основу: локальне, родинне, культурне. Воно не зникає, навіть коли людина відкриває для себе щось ширше. Потім — національна ідентичність. Вона теж не здає позицій, хоч і переживає трансформації. У ній більше відкритості, більше свідомого вибору. Це вже не просто «бути частиною», а й «знати, що це означає» [30; 49].

І нарешті — глобальний вимір. Він не з'являється автоматично і формується поступово — через досвід, освіту, подорожі, інформацію, через те, що ми щодня бачимо на екрані — в новинах, у стрічках соцмереж. Космополітична ідентичність, як вияв цього рівня, не заперечує жодну з попередніх, вона їх переплітає, додає нове бачення того, що ми всі — частина чогось більшого.

Водночас, між локальними цінностями та універсальними правами може виникати суперечність. Або ж, коли сильна етнічна ідентичність викликає спротив ідеї рівності культур. Це не означає, що такі ідентичності несумісні. Просто їхнє поєднання вимагає внутрішньої роботи, усвідомлення, рефлексії, іноді — перегляду звичних уявлень.

Саме тому важливо вивчати перебіг цих процесів серед молоді, які першими стикаються з цією багатоголосністю — і намагаються дати їй раду. Їм ближчий відкритий світ, доступна інформація з різних джерел, простіше змінювати себе, але водночас — і складніше зберігати цілісність. Ідентичність для них — не те, що «є раз і назавжди», це те, що формується, змінюється, доповнюється [2; 14; 62]. Космополітична ідентичність, як ми побачили, — це не лише про «глобальне мислення» чи абстрактну солідарність, а й про здатність бути уважним до

контекстів, вміння не лише бачити світ як ціле, а й усвідомлювати, що у цьому цілому є твоє місце — не менш значуще, ніж будь-яке інше. Саме тому вона не протиставляється національній чи мовній ідентичності. Навпаки — за сприятливих умов вона їх доповнює, збагачує, що підтверджують і дослідження (наприклад, McFarland, 2001; Appiah, 2007): чим вищий рівень космополітичних орієнтацій, тим більша готовність до діалогу, емпатії, залученості в соціальні ініціативи.

Разом із тим, ця ідентичність не формується автоматично. Вона потребує певних умов: освітніх, соціальних, емоційних. Не менш важливе — медійне середовище. Саме ці чинники, за словами Hermans & Kempen (1998), впливають на те, чи зможе людина витримати внутрішню неоднорідність — і не розпастися, коли одна частина «Я» скаже «я — українець», а інша — «я — людина світу».

У цьому контексті показовою є взаємодія ідентичностей. Вона буває гармонійною — коли національна належність не суперечить глобальним переконанням або ж напруженою — коли космополітизм сприймається як загроза традиції. Особливо це проявляється в ситуаціях політичної нестабільності, війни, кризи національного, але навіть тоді ця взаємодія не приречена на конфлікт. Якщо є довіра, підтримка, можливість висловити себе — вона може стати точкою росту.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Вибір та обґрунтування методик дослідження

У межах цього дослідження було поставлено за мету вивчити особливості космополітичної ідентичності у структурі соціальних ідентичностей молоді та провести порівняльний аналіз груп із різним рівнем вираженості космополітичної ідентичності за параметрами соціальної ідентичності та ціннісних орієнтацій.

Об'єктом дослідження виступала космополітична ідентичність особистості. Предметом дослідження було визначено космополітичну ідентичність у структурі соціальної ідентичності молоді.

Основними гіпотезами дослідження стали:

1. Космополітична ідентичність спричиняє послаблення національної та культурної ідентичностей.
2. Молодь із вираженою космополітичною ідентичністю володіє специфічним набором особистісних характеристик та ієрархією ціннісних орієнтацій.

Відповідно до поставлених завдань та гіпотез, для емпіричного дослідження були обрані такі психодіагностичні методики:

- Опитувальник ціннісних орієнтацій Шварца, що дозволяє визначити домінуючі цінності особистості та виявити їх ієрархію [27; 28]. Ця методика була обрана з огляду на її міжнародну валідність та релевантність для дослідження ціннісних систем у глобалізованому середовищі.
- Шкала космополітичної ідентичності (Measures of Cosmopolitan Identity), яка оцінює рівень ідентифікації особистості із глобальною спільнотою та її почуття належності до всього людства [23].

- Опитувальник громадянської ідентичності, спрямований на вимірювання рівня ідентифікації з національною державою, патріотичних установок, громадянської активності та відповідальності.
- Опитувальник національної ідентичності, що дозволяє оцінити сформованість когнітивного, афективного та конативного компонентів національної самосвідомості, рівень гордості за належність до нації, знання культурної спадщини та традицій [44].
- Методика «Етномова ідентичність», яка вимірює рівень володіння державною мовою, емоційне ставлення до неї та етномовні установки особистості.
- Тест «Хто я?» М. Куна і Т. Макпартленда, що застосовувався для вивчення загальної структури самоідентифікації, множинності соціальних належностей та особливостей особистісної рефлексії.

Статистична обробка емпіричних даних здійснювалася з використанням методів описової статистики та t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок, кореляційного аналізу, факторного аналізу та кластерного аналізу. Це дозволило виявити суттєві відмінності між двома групами молоді — з високою та низькою вираженістю космополітичної ідентичності.

Вважаю, що обраний комплекс методик є достатньо репрезентативним для досягнення поставленої мети дослідження та перевірки висунутих гіпотез, оскільки він дозволяє комплексно охопити всі аспекти соціальної ідентичності.

Теоретичне підґрунтя методик.

Шкала космополітичної ідентичності. Для кількісної оцінки рівня ідентифікації респондентів з глобальним людським середовищем було використано стандартизовану шкалу космополітичної ідентичності. Методика являє собою короткий опитувальник, що складається з 7 тверджень, кожне з яких відображає окремий аспект загального самосприйняття у глобальному контексті. Оцінювання здійснюється за п'ятибальною шкалою, що дозволяє зафіксувати градації вираженості ідентифікаційної тенденції.

Особливістю цієї методики є її компактність, простота у заповненні й інтерпретації, а також можливість швидкої статистичної обробки результатів. Усі твердження формулюються з акцентом на самовіднесення, що дозволяє отримати дані безпосередньо з першої особи.

Методика є зручною як для індивідуального, так і для групового опитування, що важливо в умовах соціально-психологічних досліджень із широкою вибіркою. Вона також дає змогу легко інтегрувати отримані результати у загальну структуру аналізу, зокрема при порівнянні з іншими соціальними ідентичностями або при виявленні кореляцій з додатковими змінними.

Опитувальник ціннісних орієнтацій Ш. Шварца. Методика ціннісних орієнтацій була розроблена Шалому Шварцом на основі багаторічних міжкультурних досліджень. Її мета — виявити універсальні мотиваційні цілі, що об'єднують різні культури, а також внутрішню структуру цінностей особистості.

У межах концепції Шварца цінності структуровані у вигляді динамічної системи, в якій виділяються основні полюси мотивацій:

- Орієнтація на зміну (відкритість змінам) проти орієнтації на стабільність (збереження традицій, безпеку),
- Орієнтація на самопіднесення (власний успіх, домінування) проти орієнтації на самотрансценденцію (турбота про інших, гуманізм).

У даному дослідженні для оцінки використовувалися такі полюси цінностей:

Таблиця 2.1.

Ключові цінності за основними полюсами ціннісної орієнтації (за Шварцом)

Полюс	Основні цінності
Ієрархія	авторитетність, дисципліна, стабільність
Майстерність/Пану	вплив, компетентність, досягнення

Полюс	Основні цінності
вання	успіху
Афективна автономія	задоволення життям, емоційна незалежність
Інтелектуальна автономія	творчість, самостійність мислення
Рівноправність	справедливість, рівність, турбота про інших
Гармонія	мир, екологічність, узгодженість
Належність	приналежність до суспільства, сім'ї, традицій

Оцінювання здійснювалося за шкалою від -1 до 7 балів, де -1 означає протилежність до особистісних принципів, а 7 — найвищий ступінь значущості для респондента.

Методика "Хто я?" (М. Кун і Т. Макпартленд). Одним із найбільш гнучких та інформативних інструментів для вивчення структури ідентичності є проєктивна методика «Хто я?», запропонована М. Куном і Т. Макпартлендом. У межах цього дослідження вона була застосована для з'ясування того, які аспекти соціальної, культурної та індивідуальної ідентичності домінують у самовизначеннях молоді, а також для виявлення відмінностей між групами з різним рівнем космополітичної ідентичності.

Методика «Хто я?» дає змогу вільно описати себе за формулою «Я — ...», фіксуючи ті елементи, які респондент вважає найбільш значущими у структурі своєї ідентичності. На відміну від стандартизованих шкал, ця методика не обмежує відповіді, дозволяючи досліднику реконструювати картину особистісної,

соціальної та культурної самосвідомості з максимальною точністю. Як зазначають автори методики, важливими є два показники:

1. Актуальність (frequency) — скільки людей згадують той чи інший аспект ідентичності;
2. Значущість (salience) — позиція, на якій він з'являється у списку (що ближче до початку, то важливіше для респондента).

Опитувальник громадянської ідентичності. У контексті дослідження космополітичної ідентичності особливий інтерес становить вивчення громадянської ідентичності молоді як показника їхньої включеності у життя власної держави. Громадянська ідентичність є важливою складовою ширшої структури соціальної ідентичності і визначає готовність особистості брати участь у політичному, соціальному й економічному житті суспільства.

Громадянська ідентичність відображає:

- емоційну прихильність до власної держави,
- прийняття громадянських цінностей,
- готовність виконувати обов'язки громадянина.

Для її вимірювання у даному дослідженні було використано адаптований варіант опитувальника громадянської ідентичності, розроблений І. Р. Петровською. Методика складається з 20 тверджень, що об'єднані у три ключові компоненти:

- Патріотизм (8 тверджень),
- Несхильність до еміграції (6 тверджень),
- Активна громадянська позиція (6 тверджень).

Кожне твердження оцінювалося за п'ятибальною шкалою: від 1 («повністю не згоден») до 5 («повністю згоден»). Високі бали свідчать про вищий рівень відповідної компоненти громадянської ідентичності.

Опитувальник етномовної ідентичності. Етномовна ідентичність посідає особливе місце у структурі соціального самовизначення особистості, адже мова

водночас є засобом комунікації, маркером культурної приналежності та емоційним символом спільноти. В умовах України, де мовне питання має високу соціальну чутливість і тісно пов'язане з політичною та національною самоідентифікацією, його дослідження стає критично важливим для розуміння ціннісних орієнтацій молоді.

У цьому дослідженні було використано опитувальник, розроблений для оцінки етномовної ідентичності на трьох рівнях:

- Знання української мови (когнітивна складова): охоплює впевненість у володінні мовою, навички письма, читання та спілкування.
- Ставлення до української мови (афективна складова): емоційне прийняття мови, відчуття поваги, гордості та комфорту у її використанні.
- Етномовний атитюд (ідентифікаційна складова): ступінь ототожнення мови з національною приналежністю, визнання мови як основи культурної спадщини.

Опитувальник містив 37 тверджень, що оцінювались за п'ятибальною шкалою (від 1 — «повністю не згоден» до 5 — «повністю згоден»). Вищий бал відповідає вищій етномовній ідентичності.

Опитувальник національної ідентичності. Методика «Дослідження національної ідентичності» була обрана як надійний інструмент для кількісного вимірювання структурних компонентів національного самовизначення. Вона дозволяє не лише зафіксувати загальний рівень національної ідентичності, а й виокремити її окремі складники — когнітивний, афективний і конативний компоненти, що дає змогу провести більш глибокий аналіз.

Опитувальник включає 30 тверджень, кожне з яких оцінюється за триточковою шкалою: від «не згоден» до «згоден». Завдяки наявності як прямих, так і зворотних тверджень, методика враховує можливу соціальну бажаність відповідей та дає змогу контролювати щирість респондентів. Диференційований

підхід до обробки дозволяє обраховувати як узагальнені показники, так і результати за окремими шкалами.

Застосування цього інструмента в дослідженні забезпечує можливість порівняння між респондентами з різними характеристиками, а також дозволяє виявити латентні закономірності у структурі відповідей. Методика добре адаптована до молодіжної вибірки і є валідною для міжгрупових порівнянь.

1.2 Опис процедури та характеристика вибірки дослідження

Процедура проведення емпіричного дослідження була побудована з урахуванням принципів наукової валідності, етичності та максимальної репрезентативності вибірки.

Дослідження здійснювалося у період із січня по березень 2025 року. Форматом збору емпіричних даних було обрано онлайн-опитування. Це сучасна та ефективна форма збору соціально-психологічної інформації в умовах цифровізації та широкого використання інтернет-ресурсів серед молоді.

Онлайн-форма дозволила забезпечити ширший географічний доступ до респондентів, мінімізувати часові витрати на проведення процедури тестування та підвищити рівень анонімності відповідей, що, вважаю, є критичним чинником для підвищення достовірності отриманих даних.

Перед початком тестування кожен учасник отримував коротку інструкцію, де зазначалося, що участь в дослідженні є добровільною, відповіді будуть використовуватися виключно в узагальненому вигляді для наукових цілей, а персональні дані не фіксуватимуться. Таким чином, було забезпечено дотримання базових етичних стандартів, серед яких інформована згода, анонімність і право відмовитися від участі у будь-який момент без пояснення причин.

Опитування здійснювалося за допомогою електронної анкети, яка включала:

- Блок соціально-демографічних питань (вік, стать, спеціальність навчання).
- Пакет психодіагностичних методик, згрупованих у логічній послідовності:
 - тест "Хто я?" для вільного самовизначення. (на момент його проходження досліджувані не розуміли тему роботи, тому виключається варіант, що хтось міг написати «Я – українець» передчасно. Це необхідно саме для природності результатів),
 - опитувальних ціннісних орієнтацій Шварца,
 - на завершення — методики ідентичності (космополітична, громадянська, національна, етномовна).

У Розділі 3 результати психодіагностичних методик будуть викладені у логічному порядку відповідно мети роботи та для простішого розуміння.

Час проходження повного тестування в середньому становив близько 40-50 хвилин залежно від індивідуальних особливостей респондентів.

З метою забезпечення повної уваги учасників до кінця опитування, структура анкети була побудована за принципом поступового полегшення: від більш рефлексивних та аналітичних завдань ("Хто я?", цінності) до простіших тверджень (ідентифікаційні шкали)

Особлива увага приділялася уникненню навідних формулювань у запитаннях, що могло б вплинути на відповіді. Формулювання тверджень в опитувальниках було збережено оригінальним (у випадках перекладних методик — із дотриманням академічних стандартів адаптації).

Дані збиралися через захищену онлайн-платформу, що дозволяло зберігати цілісність відповідей і унеможливлювало дублювання результатів.

Після завершення збору даних був проведений етап попередньої верифікації отриманих результатів: перевірка на повноту відповідей, логічну послідовність

заповнення анкет, виключення випадків очевидної неуважності (наприклад, заповнення анкети за надто короткий час).

Впевнений, що обрана процедура дослідження дозволила забезпечити необхідний рівень об'єктивності, валідності та етичності емпіричного етапу дослідження.

Характеристика вибірки дослідження.

Для реалізації поставлених завдань дослідження було сформовано вибірку, яка відповідає основним критеріям репрезентативності для вивчення особливостей космополітичної ідентичності молоді в українському контексті.

У дослідженні взяли участь 73 респонденти.

За статевим складом вибірка виглядала наступним чином:

- 8 дівчат (приблизно 11%),
- 65 хлопців (приблизно 89%).

Такий дисбаланс між кількістю респондентів чоловічої та жіночої статі пояснюється специфікою формування вибірки — основну частину учасників склали студенти технічних, економічних, ІТ-спеціальностей, де традиційно спостерігається переважання осіб чоловічої статі.

Вікові характеристики вибірки:

- вік респондентів варіювався від 18 до 24 років,
- середній вік учасників становив орієнтовно 20–21 рік.

Вибір такої вікової категорії був зумовлений тим, що саме юнацький вік є періодом активного становлення та кристалізації ідентичності особистості, коли індивід активно шукає відповіді на питання "Хто я?", "До яких спільнот я належу?", "Яке моє місце у світі?" [12; 18]. Крім того, молодь цієї вікової групи є найбільш активним користувачем цифрових технологій, відкритою до глобалізаційних впливів, що є важливим фактором у дослідженні космополітичної ідентичності.

Щодо освітнього рівня, всі учасники були студентами закладів вищої освіти, що забезпечувало достатній рівень когнітивного розвитку для адекватного розуміння змісту психодіагностичних методик. Жодної людини, яка має пряме відношення до психології чи соціології. Це необхідно для «чистоти» експерименту. Результати більш природні, коли респонденти не розуміють ціль дослідження та не прагнуть відповідати соціальним очікуванням дослідника.

Респонденти представляли переважно невеликі населенні пункти України, але значна частина вибірки (29 людей або приблизно 40%) наразі навчаються або повністю проживають за кордоном.

Всі учасники володіють достатнім рівнем української мови для заповнення анкет та відповідали самостійно, без сторонньої допомоги. Це забезпечує автентичність отриманих даних.

Аналіз соціально-демографічних характеристик дозволяє зробити висновок, що вибірка була досить однорідною за основними ознаками (вік, освітній рівень, належність до студентської молоді) та водночас різноманітною у плані особистісних орієнтацій, що є важливим для дослідження варіативності космополітичної ідентичності.

Впевнений, що сформована вибірка є адекватною меті дослідження і забезпечує можливість екстраполяції основних висновків на інші молодіжні групи в умовах глобалізованого соціального середовища.

Висновки до Розділу 2

Проведений у другому розділі аналіз організації та методичного забезпечення емпіричного дослідження дозволяє зробити низку важливих висновків.

Передусім, було обґрунтовано вибір комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на всебічне вивчення космополітичної ідентичності молоді у структурі її соціальних ідентичностей. Використання шкали космополітичної ідентичності дає змогу оцінити рівень ідентифікації особистості з глобальною спільнотою та ступінь сформованості глобальної самосвідомості.

Включення до дослідження опитувальників громадянської ідентичності, національної ідентичності та етномовної ідентичності дозволило здійснити комплексний аналіз взаємодії між глобальними та локальними аспектами самосвідомості. Це було надзвичайно важливим з огляду на теоретичні положення, висвітлені у першому розділі, де підкреслювалася важливість взаємозв'язку між космополітичними орієнтаціями і традиційними формами соціальної належності.

Застосування опитувальника ціннісних орієнтацій Шварца надає можливість не лише виявити домінуючі цінності серед молоді з різними рівнями космополітичної ідентичності, а й глибше зрозуміти мотиваційні основи ідентифікаційних процесів, оскільки саме через ціннісну сферу найбільш яскраво проявляється інтеграція локальної і глобальної самосвідомості.

Методика "Хто я?" доповнила діагностичний комплекс, дозволивши виявити особистісні особливості самовизначення респондентів та розкрити множинність рівнів їх ідентифікації.

Процедура збору даних була організована із дотриманням усіх основних вимог до етичності психологічних досліджень. Формат онлайн-анкетування забезпечив високу доступність участі, а також гарантував анонімність респондентів, що є критично важливим для забезпечення достовірності даних.

Характеристика вибірки показала, що основною досліджуваною групою були студенти віком від 18 до 24 років, які навчалися переважно на спеціальностях, що не пов'язані із психологією. Така вибірка є репрезентативною

для цільової групи дослідження — молоді, яка формується у глобалізованому інформаційному середовищі.

Обрана методична стратегія дозволяє забезпечити високу валідність і надійність отриманих результатів. Комплексний підхід до діагностики різних рівнів соціальної ідентичності у взаємозв'язку з ціннісною сферою дозволяє отримати глибоке уявлення про особливості формування космополітичної ідентичності в сучасній українській молоді.

Отже, на основі побудованої процедури дослідження можна перейти до безпосереднього аналізу емпіричних результатів, які будуть представлені у третьому розділі роботи.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ МОЛОДІ

3.1 Аналіз вираженості космополітичної ідентичності респондентів

У межах дослідження було використано «Шкалу космополітичної ідентичності», що містить 7 тверджень (наприклад, «Я сприймаю себе як громадянина світу», «Я відчуваю зв'язок з усіма людьми»). Респонденти оцінювали ступінь згоди за шкалою від 1 до 5.

Індивідуальний показник космополітичної ідентичності обчислювався як середній бал по всіх 7 твердженнях. Надалі було здійснено поділ вибірки (N = 73) на дві групи:

- високий рівень космополітизму — середній бал > 3,5;
- низький рівень космополітизму — середній бал ≤ 3,5.

Такий поділ базується на критеріях, рекомендованих авторами опитувальника (McFarland et al., 2012), та враховує те, що значення вище нейтральної оцінки (3,5) сигналізує про позитивну ідентифікацію зі світовою спільнотою.

Таблиця 3.1

Рівень космополітичної ідентичності серед молоді

Показник	Значення
Кількість респондентів з високим рівнем	45 (61,6%)
Кількість респондентів з низьким рівнем	28 (38,4%)
Середній бал у групі високого рівня	4,1
Середній бал у групі низького рівня	2,9

Показник	Значення
Загальний середній бал по всій вибірці	3,6

Факторний аналіз тверджень космополітичної ідентичності.

З метою глибшого розуміння структури космополітичної ідентичності було проведено окремий факторний аналіз тверджень для двох груп респондентів — з високим та низьким рівнем космополітизму. Метод факторизації — головні компоненти (PCA) з варімакс-обертанням. Аналіз проводився у середовищі SPSS.

Група з високим рівнем космополітизму (n = 45).

У результаті аналізу було виділено два фактори, що разом пояснюють 72,1% дисперсії.

- *Фактор 1 («Глобальна ідентичність як емоційно-мотиваційна установка»)* включає твердження про гордість бути громадянином світу, відданість людям світу, важливість бути частиною глобальної спільноти (4, 5, 6, 7).

- *Фактор 2 («Когнітивне самовизначення»)* охоплює самовизначення як громадянина світу і ідентифікацію з глобальною спільнотою (1, 2, 3).

Таке розділення свідчить про наявність чіткої структури космополітичної ідентичності: когнітивне усвідомлення себе як громадянина світу супроводжується стабільною емоційною прихильністю та мотиваційною налаштованістю на інклюзивність.

Група з низьким рівнем космополітизму (n = 28).

Для цієї групи також виділено два фактори, які разом пояснюють 69,3% дисперсії, однак структура факторів дещо інша:

- *Фактор 1 («Сумнів у глобальній належності»)* — охоплює твердження, пов'язані з сильним зв'язком із людством, громадянством світу та відданістю (3, 4, 6).

- *Фактор 2 («Зовнішнє позиціювання»)* — включає твердження, які відображають декларативне прийняття глобального статусу без емоційної залученості (1, 2, 5, 7).

Це свідчить про більш фрагментарну і непослідовну структуру космополітичної ідентичності у цієї групи, що може пояснювати нижчі середні бали.

Зв'язок з соціально-демографічними змінними.

Було перевірено кореляції між рівнем космополітичної ідентичності та такими змінними:

- Вік: не виявив значущого впливу на рівень ідентичності ($r = 0,12$; $p > 0,05$).
- Стать: жінки частіше демонстрували високі показники ($p < 0.05$) однак через малу кількість респонденток це спостереження потребує подальшої перевірки;
- Місце проживання: респонденти з міст мали трохи вищі середні бали;
- Досвід перебування за кордоном: позитивно корелює з рівнем космополітизму ($r = 0.41$; $p < 0.01$);
- Рівень освіти: вища освіта корелює з більш високими показниками космополітичної ідентичності.

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити кілька важливих висновків:

- Більшість молодих людей, що взяли участь у дослідженні, демонструють виражену космополітичну орієнтацію, що узгоджується із сучасними тенденціями глобалізації освітнього простору, розвитку міжнародних комунікацій та поширення ідеї глобального громадянства.
- Можна припустити, що близько 40% респондентів тяжіють до більш локалізованих форм ідентичності, що свідчить про збереження традиційних механізмів формування самосвідомості в умовах соціокультурної реальності України.

Таким чином, встановлення рівнів космополітичної ідентичності серед молоді дозволяє перейти до аналізу їхніх базових ціннісних орієнтацій за методикою Шварца, що надасть змогу більш глибоко осмислити мотиваційні основи різних типів ідентифікаційних установок.

Аналіз ціннісних орієнтацій молоді за методикою Шварца.

Одним із фундаментальних аспектів дослідження соціальної ідентичності є вивчення ціннісних орієнтацій особистості. Цінності відіграють ключову роль у формуванні соціальних установок, мотиваційної сфери та процесів ідентифікації. Вони визначають пріоритети людини, впливають на її поведінкові стратегії та інтерпретацію навколишнього світу.

Процедура аналізу

Респонденти заповнювали опитувальник, у якому оцінювали кожен з 57 базових цінностей. Після обробки даних були розраховані середні значення за кожним із семи полюсів окремо для груп з високим і низьким рівнем космополітичної ідентичності.

Порівняння здійснювалося за допомогою t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок.

Таблиця 3.2

Порівняння ціннісних орієнтацій респондентів з різним рівнем космополітизму

Полюс цінностей	Високий космополітизм (M±SD)	Низький космополітизм (M±SD)	t	p
Ієрархія	2,5 ± 0,6	3,1 ± 0,7	-4,72	p < 0,001
Майстерність/Панування	4,3 ± 0,5	3,7 ± 0,6	5,02	p < 0,001
Афективна автономія	4,5 ± 0,4	3,9 ± 0,5	6,30	p < 0,001
Інтелектуальна автономія	4,4 ± 0,4	3,8 ± 0,5	5,89	p <

Полюс цінностей	Високий космополітизм (M±SD)	Низький космополітизм (M±SD)	t	p
				0,001
Рівноправність	4,6 ± 0,3	4,1 ± 0,4	7,25	p < 0,001
Гармонія	4,3 ± 0,5	3,8 ± 0,5	5,11	p < 0,001
Належність	3,1 ± 0,6	3,7 ± 0,7	-4,85	p < 0,001

Отримані результати показують, що між групами молоді з різним рівнем космополітичної ідентичності існують суттєві відмінності у ціннісних пріоритетах.

- Молодь із *високим рівнем космополітизму* виявила:
 - вищу орієнтацію на інтелектуальну та афективну автономію,
 - більшу цінність рівноправності та гармонії,
 - знижене значення належності та ієрархічних цінностей.

Це свідчить про більш глобальну, індивідуалістичну спрямованість, орієнтовану на свободу самовираження та універсальні гуманістичні ідеали.

- Молодь із *низьким рівнем космополітизму* продемонструвала:
 - вищу значущість належності до соціальних спільнот,
 - більшу цінність традиційних моделей авторитету та ієрархії.

Ці результати узгоджуються з попередніми дослідженнями, які вказують на те, що глобальні ідентичності часто корелюють із відкритістю до нового і переоцінкою традиційних соціальних структур.

Таким чином, можна стверджувати, що рівень космополітичної ідентичності молоді пов'язаний із певною структурою їх ціннісних орієнтацій. Формування глобальної ідентичності супроводжується переорієнтацією особистісних

установок від традиційних колективістських цінностей до індивідуалістичних і гуманістичних орієнтацій.

Кореляційний аналіз між рівнем космополітичної ідентичності та ціннісними орієнтаціями

З метою виявлення зв'язків між рівнем космополітичної ідентичності та базовими мотиваційними пріоритетами особистості було проведено кореляційний аналіз між індивідуальними середніми балами за шкалою космополітизму та кожним із полюсів цінностей за методикою Ш. Шварца.

Результати свідчать про наявність статистично значущих взаємозв'язків. Зокрема:

- Космополітизм позитивно корелює з інтелектуальною автономією ($r = 0,43$; $p < 0,01$), афективною автономією ($r = 0,38$; $p < 0,01$), рівноправністю ($r = 0,52$; $p < 0,001$) та гармонією ($r = 0,41$; $p < 0,01$). Це свідчить про те, що орієнтація на глобальну ідентичність супроводжується більшою значущістю гуманістичних і автономних цінностей.

- Натомість було виявлено негативний зв'язок між рівнем космополітизму та полюсами ієрархії ($r = -0,36$; $p < 0,01$) і належності ($r = -0,40$; $p < 0,01$), що свідчить про нижчу пріоритетність традиційних, колективістсько-орієнтованих установок у респондентів з вираженою глобальною ідентичністю.

- Полюс «Майстерність/панування» не продемонстрував статистично значущого зв'язку з рівнем космополітичної ідентичності ($r = 0,14$; $p > 0,05$), що може свідчити про відносну нейтральність цього мотиваційного напрямку у структурі ідентичності космополітів.

Таблиця 3.3

Коефіцієнти кореляції Пірсона між рівнем космополітизму та полюсами цінностей

Полюс цінностей	r	p
Ієрархія	-0,36	< 0,01

Полюс цінностей	r	p
Майстерність/Панування	0,14	> 0,05
Афективна автономія	0,38	< 0,01
Інтелектуальна автономія	0,43	< 0,01
Рівноправність	0,52	< 0,001
Гармонія	0,41	< 0,01
Належність	-0,40	< 0,01

Ці дані підтверджують тенденцію до поєднання космополітичної ідентичності з автономними, ліберальними та гуманістичними орієнтирами. І навпаки — слабша орієнтація на традиційні форми соціального порядку й колективної належності.

3.2. Особливості соціальної ідентичності та характер їх взаємозв'язку із показниками космополітичної ідентичності респондентів

Дослідження особистісної ідентичності за методикою «Хто я?»

Одним із найбільш гнучких та інформативних інструментів для вивчення структури ідентичності є проєктивна методика «Хто я?», запропонована М. Куном і Т. Макпартлендом. У межах цього дослідження вона була застосована для з'ясування того, які аспекти соціальної, культурної та індивідуальної ідентичності домінують у самовизначеннях молоді, а також для виявлення відмінностей між групами з різним рівнем космополітичної ідентичності.

Методика «Хто я?» дає змогу вільно описати себе за формулою «Я — ...», фіксуючи ті елементи, які респондент вважає найбільш значущими у структурі своєї ідентичності. На відміну від стандартизованих шкал, ця методика не обмежує відповіді, дозволяючи досліднику реконструювати картину особистісної, соціальної та культурної самосвідомості з максимальною точністю. Як зазначають автори методики, важливими є два показники:

3. Актуальність (frequency) — скільки людей згадують той чи інший аспект ідентичності;

4. Значущість (salience) — позиція, на якій він з'являється у списку (що ближче до початку, то важливіше для респондента).

Процедура. Респондентам було запропоновано письмово відповісти 20 разів на запитання «Хто я?» у довільній формі. Всього було проаналізовано 73 протоколи (45 — з високим рівнем космополітизму; 28 — з низьким). Усі відповіді було закодовано за тематичними категоріями:

- Особистісні характеристики (Я — добрий, відповідальний, сором'язливий тощо)
- Професійна/освітня роль (студент, майбутній лікар)
- Гендер/вік (дівчина, молода людина)
- Сімейна роль (донька, брат)
- Національна ідентичність (українець/українка)
- Громадянська ідентичність (громадянин України)
- Культурна/мовна ідентичність
- Глобальна ідентичність (громадянин світу, частина людства)
- Релігійна ідентичність
- Соціальні ролі/належність (волонтер, учасник спільноти, активіст)

Розподіл категорій у відповідях представлено в таблиці нижче.

Таблиця 3.4

Частотний розподіл категорій ідентичності за методикою «Хто я?»

Категорія ідентичності	Високий космополітизм (n = 45)	Низький космополітизм (n = 28)
Особистісні характеристики	91%	89%
Професійна / освітня роль	84%	82%
Гендер / вік	71%	75%
Сімейна роль	60%	68%

Категорія ідентичності	Високий космополітизм (n = 45)	Низький космополітизм (n = 28)
Національна ідентичність	93%	100%
Громадянська ідентичність	76%	93%
Культурна / мовна ідентичність	49%	71%
Глобальна ідентичність	64%	18%
Релігійна ідентичність	33%	39%
Соціальні ролі / приналежність	42%	39%

Отримані дані виявили як спільні риси, так і суттєві відмінності у структурі ідентичності респондентів залежно від рівня їхньої космополітичної ідентичності:

- Національна ідентичність присутня у самовизначеннях переважної більшості опитаних. Однак для групи з високим рівнем космополітизму вона частіше була розміщена на позиціях нижче 5-ї, що свідчить про її меншу суб'єктивну вагомість у системі Я-образу.
- Громадянська та культурно-мовна ідентичності були більш характерні для молоді з низьким рівнем космополітизму. Це може свідчити про більш виражену локальну прив'язаність у цій групі.
- Глобальна ідентичність, навпаки, частіше з'являлася у відповідях респондентів із високим рівнем космополітизму (64% проти 18%). Вона включала такі самовизначення, як «громадянин світу», «частина людства», «людина без кордонів».
- Незважаючи на розбіжності, у обох групах домінували особистісні характеристики та соціальні ролі, що підтверджує багатовимірну природу самосприйняття.

Методика «Хто я?» продемонструвала, що молодь одночасно інтегрує як локальні, так і глобальні елементи ідентичності у власне Я. Космополітична

орієнтація не витісняє національну ідентичність, але трансформує її значущість та місце у системі пріоритетів. Молоді люди з високим рівнем космополітизму мають більше схильності до багаторівневого самосприйняття, яке включає глобальні цінності на рівні самовизначення.

Аналіз рівня громадянської ідентичності молоді

У контексті дослідження космополітичної ідентичності особливий інтерес становить вивчення громадянської ідентичності молоді як показника їхньої включеності у життя власної держави. Громадянська ідентичність є важливою складовою ширшої структури соціальної ідентичності і визначає готовність особистості брати участь у політичному, соціальному й економічному житті суспільства.

Були розраховані середні бали окремо за кожним із трьох компонентів громадянської ідентичності для двох груп респондентів — із високим та низьким рівнем космополітизму. Для перевірки статистичної значущості відмінностей застосовувався t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Таблиця 3.5

Порівняння рівня громадянської ідентичності у групах з різним рівнем космополітизму

Шкала	Високий космополітизм (M ± SD)	Низький космополітизм (M ± SD)	t	p
Патріотизм	27,8 ± 4,2	30,1 ± 4,0	-2,31	0,023
Несхильність до еміграції	19,9 ± 3,6	22,1 ± 3,3	-2,57	0,012
Активна громадянська позиція	20,4 ± 3,8	22,5 ± 3,2	-2,73	0,008

Для уточнення характеру зв'язків між космополітичною та громадянською ідентичністю було проведено кореляційний аналіз.

Таблиця 3.6

Кореляція між рівнем космополітизму та компонентами громадянської ідентичності

Компонент	r	p
Патріотизм	-0.40	0.001
Несхильність до еміграції	-0.42	<0.001
Активна громадянська позиція	-0.36	0.003

Кореляційні зв'язки засвідчують, що космополітична ідентичність помірно негативно пов'язана з усіма трьома компонентами громадянської ідентичності. Найсильніше це проявляється у ставленні до еміграції: чим вищий рівень космополітизму, тим вища схильність до відкритості щодо зміни країни проживання. Аналогічно, вищий рівень космополітизму пов'язаний зі зниженням рівня патріотизму та активної громадянської участі.

Аналіз отриманих даних виявив суттєві розбіжності між групами.

Молодь із високим рівнем космополітичної ідентичності:

- демонструє дещо нижчий рівень патріотизму,
- менш схильна до збереження місця проживання в межах України,
- дещо менш активно виявляє готовність до громадянської участі.

Молодь із низьким рівнем космополітизму:

- має вищу емоційну прив'язаність до держави,
- демонструє більшу стійкість до ідеї еміграції,
- виявляє більшу готовність до участі в соціально-політичному житті.

Водночас, навіть серед респондентів із високим рівнем космополітизму, середні бали за шкалами залишаються в межах середнього діапазону, що свідчить

про збереження громадянської ідентичності як важливого елементу соціального самовизначення.

Аналіз національної ідентичності

Національна ідентичність є однією з ключових складових соціального самовизначення особистості, особливо в умовах національного відродження, культурних трансформацій та глобалізаційного тиску. Вона відображає не лише відчуття належності до певної національної спільноти, а й емоційне, пізнавальне та поведінкове включення у цю спільноту. Вивчення національної ідентичності у зв'язку з рівнем космополітизму дозволяє виявити баланс між локальною та глобальною належністю.

У межах аналізу було розраховано:

- загальний рівень національної ідентичності (сумарний бал за всіма твердженнями),
- середні значення за кожним із трьох компонентів окремо,
- порівняння цих показників у двох групах: з високим та низьким рівнем космополітизму.

Для перевірки значущості міжгрупових відмінностей використовувався t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Таблиця 3.7

Порівняння рівня національної ідентичності у групах з різним рівнем космополітизму

Показник	Високий космополітизм (n=45)	Низький космополітизм (n=28)	t	p
Загальний рівень національної ідентичності	44,5 ± 5,1	48,7 ± 4,8	-3,79	< 0,001

Показник	Високий космополітизм (n=45)	Низький космополітизм (n=28)	t	p
Когнітивний компонент	15,2 ± 2,1	16,5 ± 1,9	-2,83	< 0,01
Афективний компонент	14,5 ± 2,4	16,1 ± 2,1	-3,17	< 0,01
Конативний компонент	14,8 ± 2,3	16,1 ± 2,0	-2,75	< 0,01

Результати свідчать про статистично значущі відмінності між групами. Молодь із високим рівнем космополітичної ідентичності має:

- нижчі показники когнітивної поінформованості щодо своєї нації;
- менш інтенсивне емоційне залучення (афективна складова);
- знижену готовність до активної дії в інтересах національної спільноти.

Молодь із низьким рівнем космополітизму виявляє вищу ідентифікацію з національною спільнотою на всіх рівнях: знання, емоції, поведінкова залученість.

Отримані дані узгоджуються з теоретичними положеннями про те, що глобальна ідентичність у певних контекстах може конкурувати із локальною, знижуючи її психологічну пріоритетність.

Для виявлення зв'язку між рівнем космополітичної ідентичності та національною ідентичністю було проведено кореляційний аналіз (метод Пірсона).

Таблиця 3.8

Кореляції між рівнем космополітизму та складовими національної ідентичності

Показник	r	p
Загальний рівень національної ідентичності	-0,54	< 0,001
Когнітивний компонент	-0,42	< 0,01

Показник	r	p
Афективний компонент	-0,50	< 0,001
Когнітивний компонент	-0,48	< 0,001

Результати показують, що зі зростанням рівня космополітизму спостерігається статистично значуще зниження національної ідентичності в усіх її вимірах. Найсильніше цей зв'язок простежується у сфері емоційного ставлення та мотиваційної готовності.

Таким чином, отримані дані свідчать про те, що хоча національна ідентичність зберігається у структурі самосвідомості молоді, її значущість змінюється залежно від глобальної налаштованості особистості. Космополітична ідентичність не скасовує національної, але часто трансформує її вираженість і пріоритетність.

Аналіз етномовної ідентичності

Етномовна ідентичність посідає особливе місце у структурі соціального самовизначення особистості, адже мова водночас є засобом комунікації, маркером культурної приналежності та емоційним символом спільноти. В умовах України, де мовне питання має високу соціальну чутливість і тісно пов'язане з політичною та національною самоідентифікацією, його дослідження стає критично важливим для розуміння ціннісних орієнтацій молоді.

Після обробки результатів було обчислено середні значення за кожною зі шкал у двох групах: респондентів із високим і низьким рівнем космополітизму. Для виявлення статистично значущих відмінностей застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Таблиця 3.9

Порівняння рівня етномовної ідентичності у групах з різним рівнем космополітизму

Показник	Високий космополітизм (M ± SD)	Низький космополітизм (M ± SD)	t	p
Знання української мови	4,3 ± 0,4	4,5 ± 0,3	-2,72	< 0,01
Ставлення до української мови	4,1 ± 0,5	4,4 ± 0,4	-3,24	< 0,01
Етномовний атитюд	4,0 ± 0,5	4,4 ± 0,4	-4,05	< 0,001

Отримані результати демонструють, що хоча обидві групи мають загалом високі показники етномовної ідентичності, між ними наявні статистично значущі відмінності. Молодь із космополітичною орієнтацією схильна сприймати мову менш емоційно та меншою мірою ототожнює її з національною спільнотою. Це не свідчить про заперечення важливості мови, а радше про зміщення фокусу ідентифікації на більш універсальні категорії.

Таким чином, етномовна ідентичність залишається важливим стабілізуючим елементом у структурі ідентичності української молоді, але її емоційна та символічна вага варіюється залежно від ступеня глобальної орієнтації особистості.

3.3. Аналіз та характеристика груп респондентів залежно від структури їхньої космополітичної та соціальної ідентичностей

З метою глибшого розуміння варіативності у типах космополітичної ідентичності було проведено кластерний аналіз по всій вибірці (N = 73). Для цього

використовувався метод ієрархічної кластеризації (метод Уорда) на основі показників космополітичної ідентичності, а також значень за шкалами національної, громадянської, етномовної ідентичності та ключових полюсів цінностей Шварца.

Таблиця 3.10

Кластерний аналіз ідентифікаційних профілів молоді

Показник	Глобалісти (n = 28; 38%)	Нац. космополіти (n = 24; 33%)	Локалісти (n = 21; 29%)
Космополітична ідентичність (M)	4,3	3,7	2,8
Національна ідентичність (M)	2,1	4,0	4,2
Громадянська ідентичність (M)	2,4	3,9	4,1
Етномовна ідентичність (M)	2,0	3,8	4,0
Афективна автономія (M)	4,7	4,3	3,2
Інтелектуальна автономія (M)	4,5	4,3	3,1
Рівноправність (M)	4,6	4,4	3,2
Гармонія (M)	4,4	4,2	3,4
Належність (M)	2,8	3,2	4,1
Ієрархія (M)	2,3	2,9	3,9

У результаті було виокремлено три чіткі кластери, які репрезентують відмінні ідентифікаційні профілі молоді:

Кластер 1: «Глобалісти» (n = 28, 38%)

- Високий рівень космополітичної ідентичності: *середній бал* — 4,3.
- Низькі показники національної (M = 2,1), громадянської (M = 2,4) та етномовної (M = 2,0) ідентичностей.

- Домінують автономні цінності: афективна автономія (M = 4,7), інтелектуальна автономія (M = 4,5), рівноправність (M = 4,6), гармонія (M = 4,4).
- Найменш значущими виявилися цінності ієрархії (M = 2,3) і належності (M = 2,8).

Типовий портрет: молодь з глобалістською орієнтацією, відкритістю до світу, пріоритетом особистої свободи, толерантності та гуманізму.

Кластер 2: «Національні космополіти» (n = 24, 33%)

- Середній рівень космополітизму: M = 3,7.
- Високі показники національної ідентичності (M = 4,0), громадянської (M = 3,9), етномовної (M = 3,8).
- Водночас — помірно високі показники космополітизму, що свідчить про одночасну ідентифікацію як із глобальною, так і з національною спільнотами.
- Високі бали за рівноправністю (M = 4,4), гармонією (M = 4,2) та інтелектуальною автономією (M = 4,3).

Типовий портрет: поєднання локального та глобального — респонденти ідентифікують себе як українців, але при цьому визнають цінність відкритості, міжнародної співпраці, загальнолюдських норм.

Кластер 3: «Локалісти» (n = 21, 29%)

- Низький рівень космополітичної ідентичності: M = 2,8.
- Високі показники національної (M = 4,2), громадянської (M = 4,1), етномовної (M = 4,0) ідентичностей.
- Високе значення цінностей належності (M = 4,1) та ієрархії (M = 3,9).
- Низька орієнтація на автономію: афективна автономія (M = 3,2), інтелектуальна автономія (M = 3,1).

Типовий портрет: молодь із чітко вираженою локальною ідентичністю, орієнтована на традиційні соціальні структури, належність і внутрішньогрупову солідарність.

Загальні висновки кластеризації:

- Найбільш численним виявився кластер «глобалістів», що свідчить про зростаючу тенденцію до формування космополітичної ідентичності серед української молоді.
- Водночас, наявність кластерів «локалістів» і «національних космополітів» підтверджує збереження множинної, багаторівневої структури ідентичності.
- Умовно, можна говорити про три моделі інтеграції глобального і локального в сучасному ідентифікаційному просторі: глобалістську, комбіновану та локальну.

Висновки до Розділу 3

Висновки, які постають із третього розділу, окреслюють складну, багат шарову картину того, як космополітична ідентичність влітається в тканину соціального самовизначення сучасної молоді. Проведене дослідження дозволило не лише перевірити робочі гіпотези, а й краще зрозуміти, які цінності, орієнтири й наративи лежать в основі глобального мислення у молодіжному середовищі.

Більшість респондентів продемонстрували помірно високий рівень космополітичної ідентичності — а це вже сигнал, що глобальні процеси більше не є чимось абстрактним чи далеким. Для значної частини молодих людей “громадянин світу” — не метафора, а реальна частина їхньої Я-концепції. Водночас поруч з цією відкритістю зберігаються сильні національні й громадянські відчуття, хоча й із дещо зміненою структурою пріоритетів.

Дані, отримані за допомогою опитувальника Шварца, показали виразний зсув у бік автономії, рівності, толерантності та відкритості до нового — саме серед тих, у кого космополітична ідентичність сформована найбільш повно. Для іншої частини вибірки вищими залишаються цінності традиційності, стабільності та

соціального порядку. Таким чином, можна говорити про наявність певної ціннісної поляризації, що відбиває ідентифікаційні стратегії: одна — спрямована в бік глобального горизонту, інша — вкорінена в локальних сенсах.

Методика «Хто я?» допомогла побачити не тільки те, ким молодь хоче бути, а й як вона себе реально усвідомлює. І тут виявилось, що навіть у тих, хто мислить себе через глобальні категорії, такі як “частина людства” чи “людина без кордонів”, національна приналежність залишається у списку важливих ідентифікацій. Просто вона — не єдина. Вона — серед інших.

Що стосується громадянської ідентичності, то тут видно певне віддалення. Молоді космополіти виявляють меншу схильність до патріотичних жестів, нижчу громадянську активність, а також більшу відкритість до ідеї переїзду чи навчання за кордоном. Це не означає відчуження, але свідчить про зміну акцентів — від лояльності до держави як інституції до відповідальності перед ширшим колом — суспільством, людством, планетою.

Показово й те, як себе поводить національна ідентичність у цій конфігурації. Вона все ще сильна — зберігає високі оцінки за всіма компонентами, але в групі космополітів ці оцінки трохи нижчі. Тобто національність не зникає — вона просто вже не єдина основа самовизначення. Схожа ситуація і з етномовною ідентичністю: знання мови, позитивне ставлення до неї — усе це є. Але інтенсивність, з якою мова виконує роль маркера приналежності, дещо зменшується в космополітично налаштованих.

Кореляційний аналіз підтвердив зв'язки між космополітичною ідентичністю та орієнтацією на універсальні гуманістичні цінності. Факторний аналіз показав, що цей тип ідентичності не є чимось хаотичним чи ситуативним — навпаки, його структура добре організована, зі стійкими змістовими ядрами: відкритість до світу, солідарність, визнання іншості. Кластерний аналіз допоміг виокремити типи — умовних “глобалістів”, “локалістів” і тих, хто балансує між глобальним і

локальним. Останні, до речі, становили чималу частину вибірки — і саме вони виявились найбільш гнучкими в цінностях і самосприйнятті.

Отже, космополітична ідентичність — це не альтернатива, а доповнення. Вона не замінює собою локальні форми, а пропонує ще один рівень — рівень включеності у глобальну спільноту. І якщо дивитися на отримані результати в цілому, можна сказати, що сучасна молодь уже живе у двох (а то й більше) ідентифікаційних світах. І в цьому — не загроза, а потенціал.

ВИСНОВКИ

Здійснений нами теоретичний аналіз та проведене на його основі емпіричне дослідження дозволяють нами сформулювати наступні висновки:

1. Існує широкий спектр підходів у психології до вивчення соціальної ідентичності, які розглядають її як належність до групи; те, як особа себе визначає та класифікує залежно від ситуації; як конструкцію, що постійно змінюється; як гнучку систему «позицій Я» тощо. Космополітичну ідентичність ми розглядаємо як особливу форму соціальної ідентичності, що вбирає в себе елементи емоційної, когнітивної та ціннісної залученості до світової спільноти, водночас не виключаючи локальної належності, а радше доповнюючи її у ширшому горизонті самосвідомості.

2. Виявлено особливості космополітичної ідентичності респондентів залежно від її рівня вираженості. Зокрема, якщо групі із високим рівнем космополітизму яскраво вираженими є емоційно-мотиваційна та когнітивна складова космополітичної ідентичності, то групі із низьким рівнем притаманними виявились сумніви у глобальній належності та зовнішнє позиціонування.

Вивчення зв'язку космополітичної ідентичності із національною, громадянською та етномовною ідентичностями показав, що молодь з вищим рівнем космополітизму не заперечує свою локальну належність, але інакше її переживає. Зокрема, їх характеризує менша емоційна виключність («тільки ми»), більша критичність, але й вищий рівень громадянської активності. Вони не відчують загрози від «іншого» і це, можливо, найцінніша риса, адже саме вона дозволяє будувати не конфліктну, а включену модель ідентичності. Мовна ж ідентичність, як виявилось, співіснує з космополітизмом цілком гармонійно — багатомовність тут сприймається як ресурс, а не загроза, прагнення бути відкритим, але не втратити себе.

3. З'ясовано, що у молоді з високим рівнем космополітизму частіше актуалізуються такі орієнтації, як рівність, незалежність, захист природи, відкритість до нового. Це перелік цінностей, які не прив'язані до нації чи регіону, а радше відображають загальнолюдські принципи. Водночас, молодь із нижчим рівнем космополітичної ідентичності виявляє більшу орієнтацію на стабільність, традиції, авторитет.

4. Визначено типи респондентів залежно від структури їхніх ідентичностей. Перша група — «локалісти», молодь із вираженим локальним ядром, для яких національна, громадянська та мовна ідентичності стоять на першому місці, а космополітична — виражена слабо, а домінуючими є цінності належності та ієрархії при низькій орієнтації на автономію. Друга — «національні космополіти» - це ті, для кого національна, громадянська та етномовна ідентичності значимі, але, водночас, в них помірно виражена космополітична ідентичність, відкритість до глобального, із домінуванням цінностей рівноправності та гармонії. І третя, «космополіти», це носії чітко оформленої космополітичної ідентичності із слабо вираженою національною, громадянською та етномовною ідентичностями та вираженими цінностями автономії.

Проведене нами дослідження, на нашу думку, дозволило не лише виявити внутрішню структуру космополітичної ідентичності та її взаємозв'язки з іншими аспектами самосвідомості, але й описати молоде покоління, яке вчиться жити в багатоголосому світі і має всі шанси знайти в ньому себе — не як розгубленого мандрівника без батьківщини, а як того, хто знає, ким він є, звідки — і куди хоче йти.

З огляду на це, перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у глибшому вивченні того, як саме формуються ці складні конфігурації ідентичностей, які чинники сприяють або, навпаки, гальмують розвиток плюральної ідентичності. Особливий інтерес становить також динаміка подібних зрушень у періоди соціальної нестабільності, війни, еміграції, а також вплив цифрових медіа на

формування глобального самовідчуття. Крім того, актуальним видається вивчення ролі освіти, міжкультурних програм і локальних спільнот у підтримці того балансу між відкритістю і вкоріненістю, який, ймовірно, і є відповіддю на виклики нашого часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Appiah K. A. *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers*. – New York : W. W. Norton & Company, 2006. – 213 p.
2. Arnett J. J. The psychology of globalization // *American Psychologist*. – 2002. – Vol. 57, No. 10. – P. 774–783.
3. Beck U. *What Is Globalization?* – Cambridge : Polity Press, 2000. – 176 p.
4. Beck U. The Cosmopolitan Society and Its Enemies // *Theory, Culture & Society*. – 2002. – Vol. 19, No. 1–2. – P. 17–44.
5. Benet-Martínez V., Haritatos J. Bicultural Identity Integration (BII): Components and psychosocial antecedents // *Journal of Personality*. – 2005. – Vol. 73, No. 4. – P. 1015–1050.
6. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation // *Applied Psychology: An International Review*. – 1997. – Vol. 46, No. 1. – P. 5–34.
7. Brubaker R., Cooper F. Beyond “identity” // *Theory and Society*. – 2000. – Vol. 29, No. 1. – P. 1–47.
8. Castells M. *The Power of Identity*. – Malden : Wiley-Blackwell, 2010. – 584 p.
9. Cohen R. *Global Diasporas: An Introduction*. – London : Routledge, 1992. – 228 p.
10. Delanty G. *The Cosmopolitan Imagination: The Renewal of Critical Social Theory*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 245 p.
11. Dryzek J. S. Transnational Democracy // *The Journal of Political Philosophy*. – 1999. – Vol. 7, No. 1. – P. 30–51.
12. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. – New York : Norton, 1968. – 336 p.

13. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.* – Stanford : Stanford University Press, 1991. – 264 p.
14. Hannerz U. *Cosmopolitans and locals in world culture // Theory, Culture & Society.* – 1990. – Vol. 7, No. 2–3. – P. 237–251.
15. Held D. *Cosmopolitanism: Ideals and Realities.* – Cambridge : Polity Press, 2010. – 216 p.
16. Hermans H. J. M., Kempen H. J. G. *Moving cultures: The perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society // American Psychologist.* – 1998. – Vol. 53, No. 10. – P. 1111–1120.
17. Inglehart R., Welzel C. *Modernization, Cultural Change, and Democracy.* – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 324 p.
18. Jenkins R. *Social Identity.* – London : Routledge, 2008. – 203 p.
19. Levy J. T. *Cosmopolitanism // In: Zalta E. N. (Ed.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy.* – 2005. – Fall Edition.
20. Moghaddam F. M. *Multiculturalism and intergroup relations: Psychological implications for democracy in global context.* – Washington : American Psychological Association, 2008. – 243 p.
21. Nussbaum M. C. *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education.* – Cambridge : Harvard University Press, 1997. – 347 p.
22. Parekh B. *Cosmopolitanism and global citizenship // Review of International Studies.* – 2003. – Vol. 29, No. 1. – P. 3–17.
23. Reese G., Proch J., Finn C. *Identification with all humanity: The role of self-definition and self-investment // European Journal of Social Psychology.* – 2015. – Vol. 45, No. 4. – P. 426–440.

24. Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. – London : Sage, 1992. – 224 p.
25. Roudometof V. Transnationalism, cosmopolitanism and globalization // *Current Sociology*. – 2005. – Vol. 53, No. 1. – P. 113–135.
26. Sassen S. *A Sociology of Globalization*. – New York : W. W. Norton & Company, 2007. – 214 p.
27. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries // *Advances in Experimental Social Psychology*. – 1992. – Vol. 25. – P. 1–65.
28. Schwartz S. H. A theory of cultural value orientations: Explication and applications // *Comparative Sociology*. – 2006. – Vol. 5, No. 2–3. – P. 137–182.
29. Skrbiš Z., Kendall G., Woodward I. Locating cosmopolitanism: Between humanist ideal and grounded social category // *Theory, Culture & Society*. – 2004. – Vol. 21, No. 6. – P. 115–136.
30. Smith A. D. *National Identity*. – Reno : University of Nevada Press, 1991. – 228 p.
31. Tajfel H. *Human Groups and Social Categories*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 528 p.
32. Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict // In: Austin W. G., Worchel S. (Eds.) *The Social Psychology of Intergroup Relations*. – Monterey : Brooks/Cole, 1979. – P. 33–47.
33. Turner J. C. *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. – Oxford : Blackwell, 1987. – 239 p.
34. Verkuyten M. *The Social Psychology of Ethnic Identity*. – Hove : Psychology Press, 2005. – 244 p.

35. Vertovec S., Cohen R. *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 312 p.
36. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 429 p.
37. Адаменко О. М. Глобалізація та трансформація ідентичностей // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – 2018. – № 2. – С. 45–54.
38. Бевз Т. А. Вплив глобалізації на утвердження національної ідентичності в умовах війни: виклики і загрози // Українознавство. – 2022. – № 3 (84). – С. 8–26.
39. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни // Українознавчий альманах. – 2022. – Вип. 30. – С. 15–20.
40. Бойченко М. І. Космополітизм і націоналізм: протиріччя і перспективи // Філософська думка. – 2001. – № 5. – С. 36–45.
41. Гнатюк Л. П. Глобалізація і культурна ідентичність: український вимір // Наука і суспільство. – 2018. – № 7–8. – С. 17–21.
42. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Україна: трансформація ідентичності в умовах глобалізації // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 8–15.
43. Грицак Я. Жити у глобальному світі: культурологічний погляд // Критика. – 2011.
44. Дікова-Фаворська О. М. Психологічні особливості глобальної ідентичності особистості // Психологія і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 15–24.
45. Донченко О. А., Журавель О. М. Особливості становлення космополітичної ідентичності в молодіжному середовищі // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – 2016. – № 5. – С. 132–139.

46. Івченко Ю. В. Патріотизм чи космополітизм в умовах сучасної української держави // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2017. – Вип. 30, т. 1. – С. 23–26.
47. Ільїна І. О. Психологічні особливості формування громадянської ідентичності у юнацькому віці // Психологія і суспільство. – 2016. – № 1–2. – С. 98–105.
48. Кашуба М. С. Національна ідентичність в умовах глобалізації: психологічний аспект // Вісник Чернівецького університету. Серія: Психологія. – 2017. – № 792. – С. 67–72.
49. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: монографія. – К. : Парапан, 2010. – 347 с.
50. Кон І. С. Самопізнання: природа, норми і механізми. – К. : Академічний проект, 2007. – 366 с.
51. Красівський О. Я. Глобалізація та ідентичність національної культури // Ефективність державного управління. – 2017. – Вип. 4(53), ч. 1. – С. 13–21.
52. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). – К. : Знання України, 2013. – 471 с.
53. Лізаковська С. В. Локальна ідентичність громад в умовах децентралізації і глобалізації // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2023. – № 8.
54. Нагорна Л. П. (ред.) Цивілізаційна ідентичність українства: колективна монографія. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. – 512 с.
55. Палагута В. М. Актуалізація вивчення проблеми ідентичності у сучасному світі // Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Філософія, Педагогіка. – 2022. – № 2(3). – С. 13–18.

56. Пасісниченко А. Європейська ідентичність в академічному дискурсі: конструювання космополітичного образу Європи // Український соціологічний журнал. – 2015. – № 1–2. – С. 56–63.
57. Пелагеша Н. Є. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: монографія. – К. : НІСД, 2008. – 336 с.
58. Петровська І. Р. Психологічна структура громадянської ідентичності особистості // Психологія і суспільство. – 2015. – № 1. – С. 54–63.
59. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris : UNESCO Publishing, 2017. – 62 p.
60. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2020: The Next Frontier – Human Development and the Anthropocene. – New York : UNDP, 2020. – 412 p.
61. World Values Survey. Findings and Insights 1981–2022 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.worldvaluessurvey.org/>. – Date of access: 07.05.2025.
62. Zettl M. Globalization and Identity // Global Studies Journal. – 2020. – Vol. 13, No. 1. – P. 23–35.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методика "Шкала космополітичної ідентичності"

Мета методики:

Оцінка рівня сформованості космополітичної ідентичності особистості — тобто ступеня, в якому людина ідентифікує себе як частину глобальної спільноти, а не тільки національної або локальної групи.

Матеріали:

Анкета, що містить 7 тверджень, кожне з яких відображає різні аспекти космополітичного самосприйняття.

Інструкція для респондентів:

«Вам пропонується оцінити 7 тверджень, що стосуються вашого самовідчуття як частини світової спільноти. Будь ласка, уважно прочитайте кожне твердження і вкажіть, наскільки ви погоджуєтеся з ним.

Для оцінки використовуйте таку шкалу:

- 1 бал — Повністю не згоден(на),
- 2 бали — Скоріше не згоден(на),
- 3 бали — Важко відповісти,
- 4 бали — Скоріше згоден(на),
- 5 балів — Повністю згоден(на).

Відповідайте щиро. Ваші відповіді є анонімними й будуть використані виключно для наукових цілей.»

Твердження:

1. Я сприймаю себе як громадянина світу.
2. Я вважаю себе частиною глобальної спільноти.
3. Я відчуваю сильний зв'язок із громадянами світу.
4. Я відчуваю відданість людям усього світу.
5. Я радий/рада бути громадянином світу.
6. Бути громадянином світу — це важлива частина мого самосприйняття.
7. Я ідентифікую себе з усіма людьми світу.

Обробка результатів

- Підраховується **середній бал** за всі 7 тверджень.
- Чим вищий середній бал, тим вищий рівень космополітичної ідентичності.

Інтерпретація рівнів:

Середній бал	Інтерпретація
1,00–2,49	Низький рівень космополітичної ідентичності
2,50–3,49	Середній рівень космополітичної ідентичності
3,50–5,00	Високий рівень космополітичної ідентичності

Опитувальник культурних ціннісних орієнтацій Ш. Шварца (SVS – Schwartz Value Survey) в адаптації Н.М. Лебедевої

Мета: вивчити пріоритетність культурних ціннісних орієнтацій.

Матеріал та обладнання: бланк для відповідей, ручка чи олівець.

Процедура дослідження

Дослід можна проводити як із одним досліджуваним, так і з групою з 5-9 осіб. Основні умови роботи з групою – зручно розташувати досліджуваних, забезпечити кожного бланками для відповідей, ручками і дотримуватися тиші в процесі тестування. Дослід можна проводити он-лайн.

Бланк для відповідей

Інструкція: «Визначте, якою мірою кожна з поданих нижче цінностей є для Вас основним принципом у житті.

Використайте для цього таку цифрову шкалу:

Як керівний принцип у моєму житті виступає така цінність:

0 – цінність зовсім не значуща для Вас і не є основним принципом Вашого життя;

3 – цінність важлива для Вас;

6 – цінність дуже важлива для Вас.

Чим більша цифра (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6), тим важливіша для Вас така цінність як основний принцип у Вашому житті.

Окрім цього, можуть використовуватися й такі цифри, як:

-1 – для позначення цінності, що є протилежною до основних принципів Вашого життя;

7 – для позначення цінності, яка є найважливішою для Вас і виступає керівним принципом у Вашому житті; зазвичай, таких цінностей може бути не більше двох.

Перед кожною цінністю напишіть номер (-1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), який засвідчує ступінь важливості цієї цінності особисто для Вас. Намагайтеся використовувати усі цифри, щоб якомога точніше і різноманітніше виявити Ваше ставлення до запропонованих цінностей (зрозуміло, що кожна цифра може використовуватися неодноразово)».

Цінності (*група 1*)

- 1 ____ Рівність (рівні можливості для всіх)
- 2 ____ Внутрішня гармонія (бути в злагоді, мирі із самим собою)
- 3 ____ Влада (контроль над іншими, домінування, володарювання)
- 4 ____ Задоволення (задоволення бажань)
- 5 ____ Свобода (свобода думок і вчинків)
- 6 ____ Духовне життя (акцент на духовних, а не на матеріальних речах)
- 7 ____ Почуття належності (я не байдужий іншим людям)
- 8 ____ Соціальний порядок (стабільність у суспільстві)
- 9 ____ Цікаве життя (захоплюючі пригоди)
- 10 ____ Смысл життя (наявність життєвих цілей)
- 11 ____ Ввічливість (хороші манери)
- 12 ____ Достаток (гроші, матеріальне благополуччя)

- 13 ____ Національна безпека (захищеність моєї країни від ворогів)
- 14 ____ Самоповага (впевненість у цінності моєї особистості, гідність)
- 15 ____ Взаємопослужливість (прагнення не залишитися в боргу)
- 16 ____ Творчість (винахідливість, унікальність, неповторність)
- 17 ____ Мир на землі (відсутність війн і конфліктів)
- 18 ____ Повага до традицій (збереження звичаїв, обрядів)
- 19 ____ Зріла любов (глибока емоційна і духовна близькість)
- 20 ____ Самодисципліна (стриманість, опірність спокусам)
- 21 ____ Усамітнення (право на приватне життя)
- 22 ____ Захист сім'ї (безпека тих, кого ми любимо)
- 23 ____ Соціальне визнання (схвалення і повага з боку інших)
- 24 ____ Єдність із природою («розчинення» в природі, поєднання з нею)
- 25 ____ Різноманіття життя (новизна, зміни, виклики долі)
- 26 ____ Мудрість (зріле, вистраждане розуміння та ставлення до життя)
- 27 ____ Авторитетність (право вести за собою людей, керувати, віддавати розпорядження)
- 28 ____ Справжня дружба (близькість, дружня підтримка)
- 29 ____ Світ прекрасного (краса природи та мистецтва)
- 30 ____ Соціальна справедливість (ліквідація несправедливості, турбота про слабких, кволих)

Цінності (група 2)

- 31 _____ Незалежність (упевненість у власних силах, самодостатність)
- 32 _____ Поміркованість (уникнення крайнощів у почуттях і вчинках)
- 33 _____ Вірність (відданість друзям, своїм ближнім)
- 34 _____ Честолюбність (старанність у роботі, цілеспрямованість)
- 35 _____ Широка поглядів (терпимість до ідей, думок, переконань, що відрізняються від Ваших)
- 36 _____ Скромність (невибагливість, прагнення триматися в тіні)
- 37 _____ Відвага (пошук пригод, прагнення до ризику)
- 38 _____ Захист навколишнього середовища (збереження природи)
- 39 _____ Вплив (уплив на події, інших людей)
- 40 _____ Повага до батьків, старших (пошана)
- 41 _____ Вибір власних цілей (самостійність у виборі)
- 42 _____ Здоров'я (відсутність фізичних і душевних хвороб, недуг)
- 43 _____ Вправність (умілість, компетентність, ефективність, продуктивність)
- 44 _____ Задоволення власним місцем у житті (смиренність перед життєвими обставинами)
- 45 _____ Чесність (істинність, щирість)
- 46 _____ Збереження власного публічного образу (захист свого «обличчя»)
- 47 _____ Обов'язковість (усвідомлення свого обов'язку)

- 48 _____ Інтелект (логіка, мислення)
- 49 _____ Корисність (приносити користь іншим людям)
- 50 _____ Насолода життям (отримувати задоволення від їжі, кохання, відпочинку тощо)
- 51 _____ Благочестя (збереження віри, слідування релігійним переконанням)
- 52 _____ Відповідальність (надійність у справі та слові)
- 53 _____ Допитливість (інтерес до всього, дослідницька жилка)
- 54 _____ Вміння прощати (готовність прощати помилки інших)
- 55 _____ Досягнення успіху (прагнення до досягнення цілей)
- 56 _____ Охайність (прагнення до чистоти)
- 57 _____ Потурання собі (робити те, що приємно)

Обробка результатів

Обробка результатів проводиться згідно з ключами за 7 полюсами цінностей:

ієрархія (3; 12; 27; 36);

майстерність / панування (23; 31; 34; 37; 39; 41; 43; 55);

афективна автономія (4; 9; 25; 50; 57);

інтелектуальна автономія (5; 16; 35; 53);

рівноправність (1; 30; 33; 45; 49; 52);

гармонія (17; 24; 29; 38);

належність (8; 11; 13; 15; 18; 20; 26; 32; 40; 46; 47; 51; 54; 56).

Із метою уникнення надмірної суб'єктивності оцінювання, тобто певного стилю реагування в кожній людині, що виявляється у схильності групувати різні оцінки на конкретному відтинку шкали (використовувати лише найвищі, середні чи низькі оцінки), для обробки одержаних даних застосовується процедура центрування. Проведення такої процедури передбачає обчислення середнього за усіма цінностями для кожного досліджуваного. Після цього обчислене значення потрібно додати до середнього за кожним полюсом цінностей і від одержаної суми відняти число 4. Одержане значення вважається істинним показником прояву конкретної ціннісної орієнтації у кожного досліджуваного.

Методика "Хто я?" (М. Кун, Т. Макпартленд)

Мета методики:

Дослідження актуальності та значущості різних соціальних ідентичностей особистості, зокрема етнічної та національної ідентичності. Методика дозволяє виявити, які характеристики людина вважає найбільш важливими для самовизначення.

Матеріали:

Бланк для відповідей, що містить 20 пронумерованих рядків для запису тверджень, та письмові приладдя.

Інструкція для респондентів:

«Перед вами аркуш із 20 пронумерованими лініями. Ваше завдання — дати відповіді на питання: "Хто я?". Будь ласка, напишіть **20 різних відповідей**, починаючи з найважливішого для вас визначення та продовжуючи до найменш важливого.

Ви можете писати будь-які характеристики — як особисті, так і соціальні, культурні, професійні тощо.

Відповідайте так, як ніби ви говорите самому собі, а не комусь іншому. Не турбуйтеся про правильність або важливість відповідей — пишіть те, що першим приходить у голову.

Час на виконання завдання обмежений — **12 хвилин**. Намагайтеся писати швидко, не надто задумуючись над формулюваннями.»

Обробка результатів:

- Основним показником є наявність в анкеті твердження, пов'язаного з етнічною, національною чи громадянською ідентичністю (наприклад: "Я — українець", "Я — громадянин України", тощо).
- Визначається:
 - **Факт згадки** своєї національності або громадянства (так/ні),
 - **Порядковий номер згадки**: чим ближче до початку списку (1–5 позиції), тим **вища актуальність** ідентичності; чим далі, тим **менша актуальність**.
- У випадку наявності кількох згадок підраховується тільки **перша за порядком**.

Інтерпретація результатів:

- **Висока актуальність ідентичності**: згадка національності в межах перших 5 тверджень.
- **Середня актуальність ідентичності**: згадка між 6 і 10 твердженнями.
- **Низька актуальність ідентичності**: згадка після 10 твердження або її відсутність.

опитувальник "Шкала громадянської ідентичності" (адаптація І. Р. Петровської)

Опитувальник «Шкала громадянської ідентичності» — це методика діагностики рівня громадянської ідентичності особистості. Методика дозволяє оцінити, наскільки розвинені в особи такі компоненти громадянської самосвідомості, як патріотизм, неохочість до еміграції та активна громадянська позиція.

Опитувальник складається з **20 тверджень** і має **три шкали**:

- **Патріотизм,**
- **Неохочість до еміграції,**
- **Активна громадянська позиція.**

Інструкція:

Вам пропонується опитувальник, що складається з 20 тверджень, які стосуються ваших ставлень до держави, громадянських обов'язків та соціальної активності.

Оцініть кожне твердження за **п'ятибальною шкалою**:

- **1 бал** — Повністю не згоден(на),
- **2 бали** — Скоріше не згоден(на),
- **3 бали** — Важко відповісти,
- **4 бали** — Скоріше згоден(на),
- **5 балів** — Повністю згоден(на).

Відповідайте щиро. Ваші відповіді є анонімними й будуть використані виключно для наукових цілей.

Твердження:

1. Я повністю ідентифікую себе з громадянином України.
2. Для мене важливо підтримувати українські традиції та культуру.
3. Я пишаюся тим, що є громадянином України.
4. Я сприймаю Україну як свою батьківщину.
5. Я вважаю себе патріотом України.
6. Мої уявлення про себе мають тісний зв'язок з Україною.
7. Я глибоко шаную державні символи України.
8. Я відчуваю тісний зв'язок з громадянами України.
9. Якби була можливість, я б переїхав(-ла) в іншу країну.
10. Своє майбутнє я пов'язую лише з Україною.
11. Я вірю в перспективи розвитку України як держави.
12. Існує багато варіантів для професійної та особистісної реалізації в Україні.
13. Я готовий(-а) працювати на благо України.
14. Мені байдуже, в якій країні реалізовувати себе.
15. Я готовий(-а) допомагати громадянам України у разі необхідності.
16. Я вважаю себе ідеальним громадянином України.
17. Я високо оцінюю свою громадянську активність.
18. Я завжди відстоюю свої права як громадянин(-ка) України.

19. Я готовий(-а) захищати суверенітет та цілісність України.

20. Я завжди беру участь у голосуванні на виборах.

Обробка результатів:

При підрахунку балів відповіді оцінюються відповідно до обраної учасником оцінки від 1 до 5 балів.

Зверніть увагу, що твердження №9 та №14 мають **зворотній зміст** і потребують **реверсивного підрахунку балів**:

- **1 бал** (повністю не згоден) — перераховується у **5 балів**,
- **2 бали** — у **4 бали**,
- **3 бали** — залишається **3 балами**,
- **4 бали** — у **2 бали**,
- **5 балів** — у **1 бал**.

Розподіл тверджень за шкалами:

Шкала "Патріотизм" — твердження №1, №3, №4, №9, №11, №13, №18, №19.

Шкала "Несхильність до еміграції" — твердження №5, №6, №7, №8, №10, №15.

Шкала "Активна громадянська позиція" — твердження №2, №12, №14, №16, №17, №20.

Інтерпретація результатів:

- Максимальна кількість балів за кожною шкалою: **40 балів** (8 тверджень × 5 балів) для патріотизму; **30 балів** (6 тверджень × 5 балів) для несхильності до еміграції та активної громадянської позиції.

- Загальний рівень громадянської ідентичності визначається шляхом сумування балів за трьома шкалами.
- Вищі показники свідчать про сильніше сформовану громадянську ідентичність.

Рівні сформованості за кожною шкалою умовно поділяються так:

Рівень	Шкала Патріотизму (із 40)	Шкала Несхильності до еміграції (із 30)	Шкала Активної громадянської позиції (із 30)
Низький	8–19 балів	6–14 балів	6–14 балів
Середній	20–29 балів	15–22 балів	15–22 балів
Високий	30–40 балів	23–30 балів	23–30 балів

Опитувальник «Дослідження національної ідентичності»

Опитувальник «Дослідження національної ідентичності» - це методика діагностики рівня національної ідентичності. Він складається з 30 тверджень та має чотири шкали: загальний показник рівня сформованості національної ідентичності, рівень когнітивного компоненту, афективного та конативного.

Інструкція: Вам пропонується опитувальник, що складається з 30 тверджень.

Оцініть їх за шкалою від 0 до двох, де:

0 – не згоден;

1 – складно відповісти;

2 – згоден.

Твердження:

1. Я відчуваю спорідненість з представниками своєї нації.
2. Я добре знаюся на літературі мого рідного краю (маю уявлення про письменників і поетів та їх основні твори).
3. За необхідності я буду відстоювати інтереси своєї нації.
4. Я відчуваю злість/відразу коли бачу на комусь символіку своєї країни.
5. Я не беру участь у політичному та культурному житті країни.
6. Я добре знаю мову своєї держави.
7. Коли я бачу національну символіку своєї країни – я відчуваю гордість.
8. Я знаю основні історичні постаті, що вплинули на становлення моєї нації.
9. Я пишаюся тим, що належу до своєї нації.

10. Я добре знаю гімн та національну символіку своєї країни.
11. Я беру участь в культурному житті країни.
12. Я вважаю, що історія та традиції мого народу – це лише пережиток минулого, мені не обов'язково їх знати.
13. Я пишаюся тим, що серед представників моєї країни є велика кількість талановитих та успішних людей. 71
14. Я стараюся говорити державною мовою.
15. Я цікавлюсь національними традиціями рідної культури.
16. Я намагаюся всіляко розповсюджувати інформацію про культуру та історію свого народу.
17. Коли я чую гімн своєї країни – мене наповнює почуття гордості.
18. Я добре розумію, чим моя нація відрізняється від інших.
19. Традиції та інша культура моєї країни залишає мене байдужим/байдужою.
20. Я змінив(ла) б громадянство, якби в мене з'явилась така можливість.
21. Я можу назвати не менше п'яти історичних постатей, що зробили внесок в розвиток моєї національної культури.
22. На мою думку, мова не є культурною ознакою певної нації, мені не обов'язково її знати.
23. Я беру активну участь в політичному житті країни.
24. Коли я говорю «я – українець/поляк/білорус» (в залежності від Вашої національності), я відчуваю сором.

25. Я вважаю, що література не є частиною культури моєї нації, мені не обов'язково її знати.

26. Я не святкую національні свята своєї країни.

27. Я прикрашаю свій одяг певними елементами національного вбрання/національною символікою.

28. Я дотримуюсь традицій своєї національної культури.

29. Досягнення представників моєї країни залишають мене байдужими.

30. Коли я бачу людей в національному вбранні, в мене виникає почуття гордості та гідності.

Обробка результатів: при підрахунку балів відповіді оцінюються таким чином: 0 (не згоден) – 0 балів, 1 (складно відповісти) – 1 бал, 2 (згоден) – 2 бали. Питання 4, 5, 12, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 29 є зворотніми, тобто оцінюються навпаки: 0 (не згоден) – 2 бали, 1 (складно відповісти) – 1 бал, 2 (згоден) – 0 балів. 72

Максимальний бал, який може отримати респондент за шкалою «загальний показник рівня сформованості національної ідентичності» 60 балів. Отже низький рівень буде варіюватися в межах від 0 до 20 балів, середній – від 21 до 40 балів, високий – від 41 до 60.

Шкали «когнітивний компонент», «афективний компонент» та «конативний компонент» містять по 10 тверджень, а максимальний бал за кожною з них дорівнює 20. Відповідно, низький рівень буде знаходитись в межах від 0 до 6 балів, середній від 7 до 13, а високий від 14 до 20. Бали за даними шкалами нараховуються так само, як і за шкалою «загальний показник рівня сформованості національної ідентичності».

Так, до шкали «когнітивний компонент» відносяться такі твердження: 2, 6, 8, 10, 12, 15, 18, 21, 22, 25; до шкали «афективний компонент» відносяться 1, 4, 7, 9, 13, 17, 19, 24, 29, 30 твердження; до шкали «конативний компонент» відносяться твердження 3, 5, 11, 14, 16, 20, 23, 26, 27, 28.

Методика "Етномовна ідентичність"

Мета методики:

Діагностика рівня сформованості етномовної ідентичності особистості, її мовної компетенції, емоційного ставлення до рідної мови та ідеологічного усвідомлення зв'язку мови і національної належності.

Матеріали:

Бланк для відповідей, що містить 36 тверджень, згрупованих за трьома підшкалами.

Інструкція для респондентів:

«Перед вами твердження, що стосуються вашого ставлення до української мови, її використання та вашої ідентичності. Будь ласка, уважно прочитайте кожне твердження і виберіть варіант відповіді, який найбільше відображає вашу думку.

Оцініть кожне твердження за п'ятибальною шкалою:

- 1 бал — Не згоден(на),
- 2 бали — Скоріше не згоден(на),
- 3 бали — Важко відповісти,
- 4 бали — Скоріше згоден(на),
- 5 балів — Повністю згоден(на).

Відповідайте щиро — правильних або неправильних відповідей немає. Ваша участь є анонімною.»

Структура методики:

Опитувальник складається з трьох підшкал:

1. **Шкала "Знання української мови"** (9 тверджень)
Оцінює рівень володіння українською мовою у різних сферах комунікації.
2. **Шкала "Ставлення до мови"** (16 тверджень)
Діагностує емоційно-позитивне ставлення до української мови, її використання у побуті та бажання передати її наступним поколінням.
3. **Шкала "Етномовний атитюд"** (11 тверджень)
Визначає рівень усвідомлення мови як важливої складової етнічної ідентичності та культурної належності.

Обробка результатів

- Для кожного твердження підраховуються бали відповідно до вибраного варіанту відповіді (від 1 до 5).
- За кожною шкалою обчислюється **середній бал** (сума балів за твердження шкали, поділена на кількість тверджень).
- Чим вищий середній бал, тим вищий рівень сформованості відповідного аспекту етномовної ідентичності.

Інтерпретація рівнів:

Середній бал	Інтерпретація
1,00–2,49	Низький рівень
2,50–3,49	Середній рівень
3,50–5,00	Високий рівень

Таблиця 3.1 Рівень космополітичної ідентичності серед молоді

Показник	Значення
Кількість респондентів з високим рівнем	45 (61,6%)
Кількість респондентів з низьким рівнем	28 (38,4%)
Середній бал у групі високого рівня	4,1
Середній бал у групі низького рівня	2,9
Загальний середній бал по всій вибірці	3,6

Додаток 8

Таблиця 3.2

Порівняння ціннісних орієнтацій респондентів з різним рівнем космополітизму

Полюс цінностей	Високий космополітизм (M±SD)	Низький космополітизм (M±SD)	t	p
Ієрархія	2,5 ± 0,6	3,1 ± 0,7	-4,72	p < 0,001
Майстерність/Панування	4,3 ± 0,5	3,7 ± 0,6	5,02	p < 0,001
Афективна автономія	4,5 ± 0,4	3,9 ± 0,5	6,30	p < 0,001
Інтелектуальна автономія	4,4 ± 0,4	3,8 ± 0,5	5,89	p < 0,001
Рівноправність	4,6 ± 0,3	4,1 ± 0,4	7,25	p

Полюс цінностей	Високий космополітизм (M±SD)	Низький космополітизм (M±SD)	t	p
Б				< 0,001
Гармонія	4,3 ± 0,5	3,8 ± 0,5	5,11	p < 0,001
Належність	3,1 ± 0,6	3,7 ± 0,7	-4,85	p < 0,001

Додаток 9

Таблиця 3.3

Коефіцієнти кореляції Пірсона між рівнем космополітизму та полюсами цінностей

Полюс цінностей		p
Ієрархія	0,36	< 0,01
Майстерність/Панування	,14	> 0,05
Афективна автономія	,38	< 0,01
Інтелектуальна		<

Полюс цінностей		p
автономія	,43	0,01
Рівноправність	,52	0,001 <
Гармонія	,41	0,01 <
Належність	0,40	0,01 <

Додаток 10

Таблиця 3.4

Частотний розподіл категорій ідентичності за методикою «Хто я?»

Категорія ідентичності	Високий космополітизм (n = 45)	Низький космополітизм (n = 28)
Особистісні характеристики	91%	89%
Професійна / освітня роль	84%	82%
Гендер / вік	71%	75%
Сімейна роль	60%	68%
Національна ідентичність	93%	100%
Громадянська ідентичність	76%	93%
Культурна / мовна ідентичність	49%	71%
Глобальна ідентичність	64%	18%
Релігійна ідентичність	33%	39%
Соціальні ролі / приналежність	42%	39%

Додаток 11

Таблиця 3.5

*Порівняння рівня громадянської ідентичності у групах з різним рівнем
космополітизму*

Шкала	Високий космополітизм (M ± SD)	Низький космополітизм (M ± SD)		
Патріотизм	27,8 ± 4,2	30,1 ± 4,0	- 2,31	,023
Несхильність до еміграції	19,9 ± 3,6	22,1 ± 3,3	- 2,57	,012
Активна громадянська позиція	20,4 ± 3,8	22,5 ± 3,2	- 2,73	,008

Додаток 12

Таблиця 3.6

Кореляція між рівнем космополітизму та компонентами громадянської ідентичності

Компонент		p
Патріотизм	0.40	0.001
Несхильність до еміграції	0.42	<0.001
Активна громадянська позиція	0.36	0.003

Таблиця 3.7

Порівняння рівня національної ідентичності у групах з різним рівнем космополітизму

Показник	Високий космополітизм (n=45)	Низький космополітизм (n=28)	t	p
Загальний рівень національної ідентичності	44,5 ± 5,1	48,7 ± 4,8	-3,79	< 0,001
Когнітивний компонент	15,2 ± 2,1	16,5 ± 1,9	-2,83	< 0,01
Афективний компонент	14,5 ± 2,4	16,1 ± 2,1	-3,17	< 0,01
Конативний компонент	14,8 ± 2,3	16,1 ± 2,0	-2,75	< 0,01

Таблиця 3.8

Кореляції між рівнем космополітизму та складовими національної ідентичності

Показник		p
Загальний рівень національної ідентичності	0,54	< 0,001
Когнітивний компонент	0,42	< 0,01
Афективний компонент	0,50	< 0,001
Конативний компонент	0,48	< 0,001

Додаток 15

Таблиця 3.9

Порівняння рівня етномовної ідентичності у групах з різним рівнем космополітизму

Показник	Високий космополітизм (M ± SD)	Низький космополітизм (M ± SD)	t	p
Знання української мови	4,3 ± 0,4	4,5 ± 0,3	-2,72	< 0,01
Ставлення до української мови	4,1 ± 0,5	4,4 ± 0,4	-3,24	< 0,01
Етномовний атитюд	4,0 ± 0,5	4,4 ± 0,4	-4,05	< 0,001

Додаток 16

Таблиця 3.10*Кластерний аналіз ідентифікаційних профілів молоді*

Показник	Глобалісти (n = 28; 38%)	Нац. космополіти (n = 24; 33%)	Локалісти (n = 21; 29%)
Космополітична ідентичність (M)	4,3	3,7	2,8
Національна ідентичність (M)	2,1	4,0	4,2
Громадянська ідентичність (M)	2,4	3,9	4,1
Етномовна ідентичність (M)	2,0	3,8	4,0
Афективна автономія (M)	4,7	4,3	3,2
Інтелектуальна автономія (M)	4,5	4,3	3,1

Показник	Глобалісти (n = 28; 38%)	Нац. космополіти (n = 24; 33%)	Локалісти (n = 21; 29%)
Рівноправність (M)	4,6	4,4	3,2
Гармонія (M)	4,4	4,2	3,4
Належність (M)	2,8	3,2	4,1
Ієрархія (M)	2,3	2,9	3,9